

KRES.

Leposloven in znanstven list.

Leto I.

V Celovei, 1. februarja 1881.

Štev. 2.

Pomladanski vetrovi.

Povest iz časov francoskih vojsk.

(Dalje.)

„In kdo je bil ta nepovoljni prišlec?“ vpraša zavzet Vinko.

„Bil je srenjski sluga, ki je urno hitel po poti proti hiši.“

V pogovoru je bilo Vinku že iz mislij prišlo naročilo, katero je dobil po županu. Sedaj je uvidel, da tudi on ne sme dalje odlagati potrebnih ukazov. Težko je bilo svoji soprogi o tej reči govoriti, toda prej ali slej je morala tudi ona vse zvedeti.

„Ali ga nisi vprašala po njegovem opravku?“

„Ne, saj ni nič posebnega, če k nam pride.“

„Bil je pri meni“ nadaljuje Vinko, a oblak skrbi pokrila je z nova njegov obraz.

„Ali je prinesel kaj novega?“

„Goste dobimo.“

„Goste? Kake goste?“ vpraša Ljudmila in svoj pogled zvedavo v moža upré.

„Major Besson z desetimi konjiki nas bo jutre počastil.“

„Major in deset konjikov! Za Boga! kaj pomeni to?“ vsklikne preplašena njegova žena.

„Ali je to kaj strašnega? Saj se v teh časih vojaki vedno premičejo. Kaj to pomeni? Nič drugega, nego da so se drugod ti gospodje že naveličali in hišne gospodarje že popolnoma obrali. Zvedeli so, da imamo na Lipnici v kleti še precej starega vina in po shrambah polno jedij najboljših vrst, da bi jih še vojak velikega Napoleona ne zavrnel. To jim je zadišalo. Prav imajo; na Lipnici bodo bolje postreženi, kakor marsikje v mestu.“

„Ali pa ni še kak drug uzrok njihovega prihoda mogoč? Da jih le ne bi kak drug nagon pripeljal na Lipnico, — jaz mislim, da le

ne bi imeli kake posebne naloge v našem kraju!“ pristavi po časi žena, ki je slutila pretečo nevarnost, a v svojem strahu se ni upala izreči prave besede.

„Če imajo še kako drugo nalogo, nego naše sode in našo klet sprazniti“, odvrne Vinko zaničljivo, „če se hočejo tudi uriti v orožji in v vojaški službi, popeljem jih tje v laze na ono reber; tam se naj pehajo celi dan, kolikor jim je ljubo in drago, da konji jezike iz gobea povešajo.“

Tako se je hotel Vinko ognuoti njenim vprašanjem. Mislil je sam vse poskrbeti; žene ni hotel strašiti. Ali ona je že davno vse uganila, česar ji on ni hotel razodeti.

„Imajo pa morebiti še drugo nalogo“ žena dalje poprašuje, „da vestno opazujejo, kaj se godi v naši hiši. Mar misliš, da so pozabili, da so se pri zadnjem uporu kmetje v naši okolici najprej vzdignoli, da si bil ti duša vsemu početju, da si ti sam Kostelce in Poljance vodil in učil, da si kmete pri Novem mestu nagovarjal k složnosti, vzajemnosti in skupnemu uporu?“

„To pač vse dobro vedó; toda prizanesli so vsem, kateri so se pomirili. Ko bi nas hoteli zaradi tega kaznovati, bili bi že to davno storili.“

„O ne, zavoljo preteklosti nas ne opazujejo“, nadaljuje Ljudmila, „pri nas ne iščejo maščevanja, le bolj pazni so postali, da se z nova punt ne vname. Morebiti več vedó, kakor bi smeli. Tvoje ponočne hoje tvoji skrivnostni pogovori s kmeti po vaseh, ali ni vse to sumljivo? Ova-duhov pač ne pomanjkuje okoli nas; tudi svoje prijatelje bi izdali za lahko zasluženi a sramotni denar.“

„Ne boj se ljuba“ tolaži Vinko, „še je vse mirno, in nadejam se, da nekaj časa še vse tako ostane. Vojaki pa tudi nimajo nikakih dokazov. Kdo vé, kaj se jaz s kmeti pogovarjam? Hoja v vasí in po vaseh mi bo pa vendar pripuščena?“

„Torej le še nekaj časa“, nadaljuje Ljudmila vedno bolj vznemirjena, „in potem bodete zopet pričeli boj zoper močnejšo silo vojaško. Zraven pa ne pomisliš, da ti morebiti sreča sedaj ne bo tako ugodna, da ti sedaj morda ne prizanese svinčenka. Tudi imaš mnogo raznovrstnega orožja spravljene ga v kleti, več nego ga za lov potrebuješ. Če to zasledijo in zvedó o tvojih skrivnih naklepih, kdo ti je potem prok, da ne zapadeš smrtni kazni.“

„Le ti in jaz veva za kraj, kjer hranim orožje. Ni misliti, da bi nas zasačili, naj se upirajo kakor hočeje.“

„Večkrat sem že o tej zadevi premišljevala“, prične zopet ona s prosečim glasom. „Namerjavala sem ti odkriti enkrat svojo bojazen, a sedanjí položaj ne dopušča več, da bi ti jo še dalje zatajevala. Ne huduj se nad mano, Vinko, poslušaj mirno mojo prošnjo; nareka ti jo ljubeče srce, ki za te v strahu trepeče. Prosim te, ne pečaj se dalje z ljudmi dolí v vasi! Pusti pri miru reči, ktere ti le preté pogubo prinesti.“

Sam dobro veš — saj ni še dolgo od tega — kako žalostne nasledke je imel prvi brezumni upor. Vojaki so oplenili in požgali posamezna poslopja in cele vasi, veliko upornikov je bilo pobitih, Francozje pa so ostali gospodje v deželi.“

„Res je“, odgovori Vinko, „pri prvi vstaji so preslepljeni ljudje v svoji kratkovidnosti in neslogi čakali žalostno osodo. Ko se je razširila vest o junaških činih Tirolcev, ko se je po krémah in občnih shodih raznesla novica, da so tam že trikrat vrgli sovražnika iz dežele, razvnela je ta novost kakor iskra zatirano in odirano Kranjsko. Hipoma so zgrabili za orožje in brez vzajemnosti in reda drli na tujce. Ali tu ni bilo ne skalnatih pečin po strmih gorah, ne skrivnega zatišja po ozkih in globokih jarkih, da bi imeli varnega zavetja; njihov trud je bil brez uspeha. — Minola so od onega žalostnega časa štiri leta; v tej kratki dobi pa se je veliko spremenilo. Zvezda sreče, ki je Napoleonu vedno jasno sijala, jela bo po malem svojo bliščobno izgubljovati. Kar smo si namreč prej le tiho na uho šepetali, je sedaj sploh znano, da je one velikanske vojne čete, s kterimi je Napoleon hotel mogočnega protivnika na vzhodu ponižati, uničila na Ruskem nenavadno ostra zima. Na tisoče pešcev in konjikov je zagrnoła na ruskih planjavah snežena odeja, nebrojno množico je požrla ledena voda. Naš prejšnji gouverneur, ki je še le to spomlad v Ljubljano prišel, toda kmalu po nastopu svoje službe nesrečno zbolel, — pravijo, da je znorel — se je zelo trudil, da bi svojemu cesarju nadomestil izgubljene čete in pridobil novih vojnih sil, osobito konjištva. K temu pa je bilo denarja potreba. Po sili iztirjevati ni šlo, ljudje so bili dosta siromašni. Prosil in moledoval je okoli meščanov, nabiral je prostovoljne iz „domoljubja“ darovane doneske, imenoval jih je „svedočbe udanosti“. — Sedaj se tudi sliši o ljutih bojih na Nemškem; pripoveduje se o zmagah francoskih; toda odslej se ne bodo vojevale samo redne vojne čete, ampak ves nemški narod se baje hoče za osvobojenje svoje domovine protivnikom v bran postaviti. In če so tudi nedavno v Ljubljani po višjem povelji slavili zmage francoske z zahvalno mašo v stolni crkvi in zvečer z razsvečavo po mestu, vendar ni kljubu takim slavnostim nikdo dvomil, da bode Avstrija poslala v kratkem silovito armado proti jugu in tirjala svoje izgubljene pokrajine nazaj, a da Kranjsko zopet torišče krvave borbe postane. — Za „Napoleonov dan“ petnajstega avgusta delajo se že sedaj velikanske priprave. Gromenje topov, slovesna maša, razdelitev kruha med uboge, obed pri gouverneurji, zvečer pa javne igre in ples v gledišči — vse to bo značilo slovesnost tega dneva. Ljudstvo bo skupaj vrelo in radovedno paslo svojo zvedavost, nekteri bodo tudi skušali svojo udanost izraziti, a vsakdo bode prepričan, da še to poletje razprostré habsburški orol svoja krila, da se pod njegovo zavetje zberó izpeljani mladiči. Vzdignol

se bode vojni hrup in vriš po deželi, na naših gorah pa bodo zasveteli kresi, veseli in davno že pričakovani znak osvobojenja. —

Ne boj se Ljudmila! Ne bomo imeli dolgo teh zopernih gostov; poklicali jih bodo kmalu tje, kjer bodo bolj potrebni. Tudi ne bomo sami lahkomišljeno prevzeli vse naloge. Glavno delo bode izvršilo avstrijsko orožje, iztrgalo bode Francozom vladarstvo iz rok, mi pa bomo potrebili njih puhle pristaše in privrženca, vzlasti te priliznene mairje, ki se tujcem hlinijo in dobrikajo, prisiljeno francoski tolčejo, ljudstvo pa z ošabnostjo pitajo“.

Gotovo je tudi Ljudmila iz srca svoji domovini sreče želela, toda za svojega moža se je bala, da bi onesrečil pri kakem nevarnem početju. Saj bi se potem tudi njena sreča zgrudila.

„Ne ugovarjam tvojim preudarkom“, odgovori torej možu; „kar ti upaš, želim tudi jaz. Ali je pa tudi potrebno, da se vselej in povsod ti postaviš na čelo vsakemu nevarnemu podjetju, da kljubuješ pretečim okoliščinam in se za druge tam žrtvuješ, kjer je nevarnost največja? Če nam bode osoda mila, če se znebimo tujih vsiljencev in nam zazori srečnejša doba mirnega delovanja in pokojnega življenja po starih pod avstrijskim žezlom utrjenih postavah, zgodilo se bode to tudi brez tvojega prenapetega sodelovanja.“

Rad bi bil Vinko ustregel svoji ženi. Smilila se mu je, ko se je skrbno in milo ozirala proti njemu. Ali to prošnjo ji je moral odreči.

„Kaj pa bode, ljuba moja“ nadaljuje Vinko, „če se bode vsak s takimi in enakimi izgovori odtegoval svojemu poslu? Tujei še imajo mnogobrojno vojaško silo, vedno še držé oni naša mesta in vasí v svojih rokah. Veliko si bodo morali naši prizadevati, da jim izpulijo utrjena stališča; trda bo borba, a izid negotov. — V takih osodepolnih trenutkih pa marsikaka na videz slaba podpora lahko zdatno pomore. Naš trud ne bode zastonj, če o pravem času podamo rešiteljem pri blagodejnem delu združeno roko. Ali naši ljudje vidijo le to, kar jih neposrednje tišči. Uradne služabnike, osobito one, kateri davke pobirajo, črtijo in sovražijo iz cele duše; nad temi bi se radi znosili ter jih iz dežele zapodili; potem bode že vse dobro. Vendar pa sta bila naša prva dva gouverneurja, maršala Marmont in Bertrand, poštenjaka viteškega značaja in plemenitega srea, ki sta si prizadevala, da bi narod s sedanjo osodo spoprijaznila, da bi ga s pravičnostjo in osobno ljubeznjivostjo pridobila. A zraven sta bila tudi vojaka in svojemu gospodu udana služabnika, ki sta točno izpolnjevala njegova povelja. To pa se vè da ljudem ni ugajalo. Vso jezo in sovrašтво so naklonili tema možema in drugim uradnikom, češ, da oni ravnajo celó pristo po svoji glavi brez kakega povelja, in da so oni zakrivili vso nesrečo. Zato je treba ljudstvu voditelja, da mu ukazuje in ga poučuje o vseh važnih stvareh in njegovo vrtoglavost obvaruje

bedastih činov. Kdo mu pa bode v našem okraji stal kot dobrohoten svetnik na strani, ako ga tudi jaz v tem velevažnem času v nemar puščam? Posamezne neprijatelje iz vasi zapoditi, to samo še nikakor ne zadostuje, treba je jedro bolesti udušiti ter na bojnem polji protivnikovo moč zatreti.“

„Ali se pa tudi smeš zanašati na nje, da ostanejo mož-beseda, da se v nevarnosti bojzljivo ne poskrijejo in tebe samega na cedilu ne pusté?“ poprašuje dalje žena, ktera je vse slučajnosti pretresovala, ki bi utegnole onesrečiti njenega moža.

„Stara in odločna naklonjenost Avstriji mi je v našem narodu dovolj porok dobre volje in vstrajnega dejanja. Vez, ki nas je že davno družila k habsburškemu prestolu, je globoko ukoreninjena v naših sreih, in nobena zunanja sila je ne bo raztrgala. To je naša od pradedov čislana očevina, in to hočemo neoskrunjeno zapustiti našim potomcem.“

„Res je“, pravi žena, „prirojena čutila se ne dadé hipoma zatreti. Zato moram priznati, da so mi sila zoperni oni prilizeni poetični proizvodi, s kterimi nekteri pisatelji proslavljajo pri vsaki priložnosti francoskega mogotca; polni hlimbe v strahu in spoštovanji pred njim koprné, na vitez navdušenost kažejo, ki je pa v resnici nimajo. Tudi Vodnik v svoji „Iliriji oživljeni“ zelo laskavo govori o „dobrotnem vitezu“.

„Toda Vodnik ne išče proslavljenja Napoleonovega“, odgovori Vínko. „Njegova pesen je radosten vsklik blagega, za srečo našega malega naroda gorečega srca, v njej nam podaja navdušeno izjavo svoje narodne zavesti, pozdravlja našega naroda probujenje v sladki nadi njegovega nadaljnega razvoja. Ljubezen do domovine — tako nekako je pisalo naše vladno glasilo „Télégraphe officiel“ — veje iz vsake teh mičnih vrstic, in sveti ogenj navdušenja oživlja celo pesen. Da, v resnici blag, dobrodušen mož, zgled vsem rojakom! Trdno se nada, da bode v novejši dobi možno jezik dostojno gojiti in mu pod pokroviteljstvom Napoleonovim dati primerno veljavo.“

„Ali se pa to sme od sedanje vlade pričakovati?“

„Ni misliti, da bi tujci še dolgo gospodovali po naših krajih. Toda pod njihovim daljšim gospodstvom bi moral Vodnik kmalu uvideti, da je bil prazen njegov up, prazne njegove nade. Sree bi krvavelo rahločutnemu možu, ko bi videl, da jezik še vedno ostane zanemarjen, nepoznan, da se mrzla tujsčina vriva našemu ljudstvu pri vseh javnih poslih. Saj se mora militi vsakemu rodoljubu, če vidi, da oni mili glasovi, s kterimi mu je mati v njegovi mladosti navdihovala čista, nesebična, najblažja in najmočnejša čutila — materinsko ljubezen, da oni glasovi še vedno ostajajo nečislani od našincev, zaničevani od tujcev, in da ima le to, kar je tuje, veljavo. Le malo imamo takih veljakov, da bi iz čiste ljubezni do materinščine darovali svoje imetje in svoj trud očevini na

korist, da bi preiskavali zaklade in svojstva našega jezika, da bi se v njem urili in učili, v pisavi in govoru ga likali in njegovo lepoto kazali svojim rojakom. Le malo jih je tudi, ktere bi ganolé slabosti in nezgode sobratov, kterim bi v srce segala njih beda in siročina, da bi nekoliko svojih močij posvetili narodu v občni blagor.“

„Kdo bode pa tudi zahteval tolike požrtvovalnosti?“ pristavi Ljudmila. „Mož mora misliti tudi ná-se in na svojo družino. Ne sme se toliko od njega zahtevati, in nespametno bi bilo, da bi svoje posestvo obrnol v prid svojim sosedom, da bi le za-nje skrbel, svojo družino pa zanemarjal in v sili zapuščal. Glej, Vinko, tudi ti se ne spominjaš svoje žene, ampak dolgo časa že s kmeti doli v vasi kuješ temne naklepe, kteri bodo tebe v nevarnost, a tvojo soprogo v obup spravili.“

„Ali bi se pa jaz ne moral tudi pred tabo sramovati, ko bi se od samega strahú pred nevarnostjo nemoško odmikal zaupnim prošnjam nesrečnih ljudi? Ali bi me tudi ti ne zaničevala, ko bi o onem času, ko se bodo naši kmetje vzajemno borili za rešitev od tujega jarma, jaz sam bojazljivo po kotih posedal?“

„Kaj pa dalje?“ razvnetá poprime žena besedo. „Kaj bom počela sirota, kedar te ranjenega ali celo mrtvega prinesó iz bojišča? Kje bodem našla tolažbe, ako me ti edini, v kterega sem stavila vso svojo srečo, zapustiš, in v slepi domišljiji, da koristiš narodu, v brezuspešnem uporu končaš svoje življenje?“

Mirno je sedaj Vinko poslušal ugovore svoje žene. Toda misel na ono slučajnost, da bi ga mrtvega prinesli na njegov dom in ga položili v naročje preplašeni soprogi, ki bi v brezumni žalosti obžalujoča svojo in njegovo osodo obupno vila roke, pretresnola je njegovo dušo. Srce se mu krči pri tej misli, in on zbere ves svoj pogum, da potolaži svojo ženo.

„Pomiri se Ljudmila! Bila si vedno umna in pogumna deklica, ki si z gorkimi besedami hvalila vsako blago djanje in vedno le želela srečo našemu narodu. Kako vesel, kako ponosen sem bil vedno na te! Saj sem si bil svest, da bodeš tudi v tem oziru z mano vedno enakih mislij. Upal sem, da bodeš vse nesrečne naključbe, ki bi utegnole naju zadeti, stanovitno prenašala, da ne bodeš v stiski obupno tarnala; tudi sedaj sem preverjen, da ne bodeš nikoli malosrčno od mene želela nemožatega postopanja.“

„Vselej sem te pazno in verno poslušala, kedar si sočutno govoril o občnih narodnih zadevah“, govori Ljudmila, a glas se ji trese in jok jo posili. „S teboj sem delila žalost in veselje, občudovala in opazovala sem z veseljem tvojo blago navdušenost. Ali prevstvari, predružači mi srce, ki najvišje čisla srečo in blagor svojega moža! V strahu sem pričakovala vestí o izidu prvega nesrečnega upora, jokala sem, ko so mi

edinega brata prinesli mrtvega domú, a radosti se mi je tresla vsaka žila, ko sem zvedela, da se ti zdrav vračaš iz bojišča“.

Bridkih mislij navdana nagne uboga žena svojo glavico, nasloni se na svojega ljubljenca, na njegovih prsih skriva obraz, da uteši nepokojno srce. Saj je danes prvič okusila grenkost življenja. Sočutno jo tolaži Vinko, gladi ji lice in jej popravlja lasce, ki so v neredu padali po čelu.

„Blagor mu, kdor še ni okusil grenkosti življenja. Nikomur ni osoda v življenji naklonila vedne sreče. Obljubil sem ti, Ljudmila, in z vsemi močmi si bodem prizadeval, da te srečno popeljem skozi življenje, da ti gladim pot in odvrčujem vse nevšečnosti. Drugega ti ne morejo človeške moči podati. Ali tudi nama se utegne izneveriti goljufiva sreča: življenje nama lahko podá grenko čašo bridkosti, in v tolažbo ostane le zvesto in zaupno srce.“

V drevesnem perji se zaziblje rahli vetrič, izmed košatih vej zasveti solčni žarek ter posije na vroče solze, ki so mladi ženi padale iz užaljenega očesa: rodila jih je živa v bojazni solzeča ljubezen. —

„Denarja, Vinko, denarja!“ zasliši se iz obližja klic močnega glasú, in kmalu potem se prikažeta izza hišnega ogra dva mlada človeka. Prvi nekako bolj mestno oblečen, šibke rasti, uren in gibčen, se je vedel kot zapovedovalec proti svojemu neukretnemu kmečkemu pajdašu, ki se je kakor prisiljen nemarno premikal za njim.

„Matevž, ti pa sedaj hitro vprezi Murota!“ reče prvi drugemu, in se hipoma obrne proti njemu. Ker pa Matevž, njegov tovariš, ni kazal nikake volje, da bi se malo bolj hitro pomikal, razvnela je ta počasnost in malomarnost tako hudo njegovega gospoda, da se je ves razsrjen zapoletel va-nj, svojo glavo vrival v njegov hrbet in z obema rokama udrihal po njegovih plečih, da bi ga v malo hitrejši tir spravil. „Premakni se vendar, ti nemarnež“, vpije nad njim, ali Matevž se ni zmenil ne za prigovarjanje ne za nebrojne udarce. Črhnol ni besedice, ampak po svoji stari navadi, kakor da ne bi ničesar videl ne čutil, meril je svoje dolgočasne korake proti hlevu. Gospod mu naloži še nekaj gorkih za slovo, ko pa vidi, da pri Matevži njegov trud ničesar ne opravi, spusti se v diru na vrt in v sledečem trenutku je stal pred Vinkom.

„Vinko, denarja, hitro denarja!“ ponavlja prišlec svojo prošnjo, pomoli roko in z nogo tepta — znamenje, da se mu zelo mudi.

„Si pa zopet kakor burja, Binče! Čemu potrebuješ novcev?“ pobara Vinko in srpo upre v njega svoje oči.

„Ali ti moram zopet razlagati in s tem čas tratiti, ko se mi tako mudi? Denar je moj, ti mi ga moraš dati. Če pa hočeš vedeti, ti tudi rad povém. Vojaki so prišli v mesto; te hočem videti.“

„Kaj pa bo s tvojim ptičjim lovom?“ ga vpraša Vinko.

„Zlodej naj vzame še ta ptičji lov! Sem se že dosta dolgočasil. Pa še sopsti bi mi kmalu v uti ne pustili ti paglavci.“

„Kje pa imaš sedaj svoje pomagače?“

„Domú sem jih spodil. Kaj se bom pa tudi jaz, izobražen gospod, ukvarjal s tako sodrgo“ odgovori Binče nevoljen, ker mu je razgovor že bil predolg, kajti o neljubih stvareh, posebno o denarnih zadevah on sam ni hotel in tudi drugim ni pustil veliko govoriti. Težko je pričakoval zaželeni denar, prestajal iz ene noge na drugo, z desno roko mahal po zraku, da bi bolj poudarjal svoje govorjenje, zraven pa prste na levi grizel. To je pa vselej storil, kedar ga je kakā neprijetna misel vznemirjala, osobito če je kdo njegovo potrpežljivost zlorabil, kakor sedaj Vinko; kajti izmed vseh dobrih lastnostij je imel Binče potrpežljivosti najmanj. Tudi sedaj je je imel le še malo na razpolaganje. Zakaj pa Vinko vse povprašuje, čemu mu bo denar, in kaj bo s ptičjim lovom. Saj bi mu lahko že takoj dal, kar želi.

„Prosim te, Binče, ne grizi mi zopet nohtov!“ ga je svarila prijazno Ljudmila, ktera se je že dolgo časa zastoj prizadevala, da bi mu odpravila to nelepo navado.

Albin Rojár — kteremu so pa ljudje sploh „Binče“ rekali, je bil mlajši sin pokojnega Rojarja, kteri je svoje lepo posestvo zapustil svojemu starejšemu sinu Vinku, zraven mu pa v varstvo izročil njegovega mlajšega brata Binčeta, ki je bil nekako topast in ne prav pri pameti, na pol nor, kakor so ljudje dejali. Rajni oče je zapustil toliko gotovine za svojega mlajšega sina, da bi se z njo celo življenje lahko preživel; Vinko naj bode njegov pokrovitelj, varh in oskrbnik njegovega premoženja. Dobro je bil pogodil pokojni mož. Vinko je skrbel za svojega brata bolj, kakor marsikteri oče za svojega sina; varčno je gospodaril z njegovim premoženjem, da bi zadostilo za celo življenje. Saj si ubogi brat sam ne bi mogel nikoli nič prisluziti. Resnega dela se nikoli ni poprijel. Vsak dan si je izmislil kako novo bedarijo, radoval se nekaj časa in kratkočasil z njo, ali kmalu se je je naveličal, poprijel se zopet kake druge in tako vedno burke uganjal, da so se ljudje v okolici nad njim razveseljevali. Njegov vedni spremljevalec, strežaj in prijatelj je bil Matevž iz Mačkovca. V otročjih letih sta se že bila seznanila, skupaj sta odrastla, in ker je Binče v resnici varha potreboval, da ga je na vseh potih nesreče in nevarnega početja varoval, ostal je Matevž vedno pri njem. Sicer pa tudi Matevž ni bil bistre glavice. Vinko ga je obdržal, da ima Binče tovariša, s kterim se zamore pečati in kteri hoče njegove bedarije prenašati. Zato pa je bil Matevž kakor navlašč vstvarjen. Hladnokrvno je trpel in se ni ganol, kedar je Binče s hudimi udarci nad njim svojo jezo hladil, in prav tako mirno se je pustil od njega objemati in poljubovati. Take spremembe občutkov so se pa pri Binčetu

velikokrat prigodile, in le Matevž jih je umel prenašati. Zato se pa tudi Binče nikoli ni mogel od njega ločiti. Skupaj sta obedovala, in ko se je Binče v prejšnjih letih pri domačem učitelji učil, je moral Matevž pri mizi zraven sedeti in se videzno nemškega in latinskega jezika vaditi. Bila je to nerazločljiva dvojica: Binče je bil svojemu varhu prav po otročje udan. Se vè da je on svojo udanost izraževal tudi z zaušnicami, kedar se je v svoji ognjevitosti kaj razvnel, vendar pa, če je on sploh koga ljubil, ljubil je gotovo Matevža in pa svojega osla — Murota.

Popoldne ko je Ljudmila na vrtu svoje delo opravljala in Vinka pričakovala, prikoraka Binče počasi, oči v tla uprte, a prste med zobmi držeč po stezi na vrt. Vse je kazalo, da kake tehtne misli pretresuje, da sploh nekaj misli. To je bil pri njem velevažen trenotek posvečenja, kajti mislil je naš Binče silo malo in malokedaj. Ni bilo treba dolgo pričakovati, kmalu se je pokazal plod njegovega mišljenja.

„Matevž! danes gremo na ptičji lov“, veli svojemu tovarišu, ki je pri vrtnih vratih sloneč pričakoval, kaj bode njegov gospod za danes priredil. „Pripravi urno, česar je treba“, pristavi odhajajočemu in se obrne na pot proti gozdu.

„Toda Binče! kdo bo sedaj po letu na lov hodil, saj ni pravi čas zato? Nobene živalice ne bodete ujeli“, oglasi se Ljudmila.

„Kaj to tebi mar? Jaz hočem danes svoj ptičji lov imeti, če ni tudi nobenega ptiča v gozdu“ odvrne Binče, ki se je rad bavil s ptičjim lovom.

Matevž ni preudarjal, kak uspeh bode lov imel. Svest si je bil, da pri tem lahkem delu si ne bo nihče vratú ulomil; to mu je bilo dovolj. Nabral si je v vasi nekaj pomagačev, že odrastlih dečkov, ki so radi z njim hodili vedé, da ne gredó zastonj. Med nje razdeli nekoliko orodja, da spletó uto, sam zadene kriv drog na ramo in tako stopa kot ponosen vojvoda pred svojo četo.

„Rogovila rogovilo nese“ se oglasi nagajivo dekle, ki je na njivi plele.

„Ubogi Matevž“, pravi njena tovaršica, „gotovo ga bodo letos v vojake vzeli, ker tako ravno in tako gibčno stopa pred svojim krdelom.“

„Da, da“ pristavi zbadljivo tretja, „lepo se mu bo podajala vojaška suknja, da ga bode v mestu vse gledalo; me revice bomo pa doma jokale.“

Matevž je preslišal te neprijazne ogovore in porogljivi posmeh svojih vrstnikov. Mirno se je motál dalje po poti proti hosti, kjer jih je že Binče pričakoval.

Razstavili so limanice po drevesih, spleli veliko uto, in v senci ležeči so vabili ptice s: čvink, čvink. Dolgo so čakali in se trudili, a nobena se jih ni usmilila. Binče je s prva godrnjal, ker ni smel na glas govoriti, a potem je zadremal. Predramila ga je govorica dveh kmetic, ki so mimo gredé se pogovarjale o novosti, katero so videle v mestu.

„Ne vé m, ali nimajo res kam poslati vojakov, da jih vedno le nam vrivajo“ pravi prva.

„Pa še toliko jih je sedaj in sami konjiki“ pristavi druga.

„Lepo jih je bilo pač videti, ko so na konjih v vrsto se postavili. Ko bi človek le ne vedel, da nam to malo prida, a dosta kvari prinese!“

Binče je razumel pomen teh besed ter planol hipoma iz ute kakor razkačena zver iz brloga.

„Matevž, kje si Matevž? Midva greva v mesto vojake gledat. Vi drugi pa naprej lovite, ali pa domú pojdite; danes tako ne bo nič.“ To v naglici spregovori in Matevža z vso silo po poti proti domu peha.

Fantičem iz vasi je bil ta novi Binčetov premislek kaj malo po godu. Oni niso prišli ptičev lovit, ampak mislili so, da dobé vsak po en kos belega kruha in pa kupico vina, kakor jim je sicer Binče po lovu delil. Zavzeti se spogledajo in nevoljni začno med seboj godrnjati.

„To imamo! Dobro nas je opeharil! Ona dva sta odšla, mi bomo pa tukaj ptiče pekli in žabe cvrli.“

„Tega ne smemo trpeti! Maščevati se hočemo.“

„Iz voza ju prevrnimo, ko se bodeta v mesto peljala!“

„Da bi šel nas potem tožit; mi bodemo pa sedeli.“

„Podveznice mu porežimo in kolesa strimo!“

„Tudi ne gre. Poslušajte! Ko bo Matevž osla brzdal, naj mu eden podvrže v vino namočen košček kruha. Bodete videli! Muro bo norel.“

„Da, da! Muro bo norel! Mi pa bomo imeli maščevanje in svoje veselje.“

Tako so sklenoli in kmalu potem svoj sklep spolnili.

Med tem se je Vinko na vrtu z Ljudmilo na klopi sedeč pogovarjal. Slišal je, da je šel Binče na lov; mislil je torej, da ga pred nočjó ne bo nazaj. Toliko bolj se je zavzel, ko je hipoma pred njim stal in prosil denarja. Vendar ni hotel kratiti bratu tega nedolžnega veselja; dal mu je potrebni denar.

Pogled na denar je Binčeta pri tej priči vsega spremenil. Misel, da nobena reč več ne opovira njegovega pohoda v mesto, ga je tako razvnela, da se je veselja tresel. Brzo skoči k svojemu bratu in ga začne objemati, božati, poljubovati na roko in na lice; njegove ljubeznjivosti ni bilo ne konca ne kraja. Ko se ga je pa Vinko s težavo odkrižal, oklene se Ljudmile in s silo svoje ljubkovanje nadaljuje, da so njegovi krepki poljubi kar zveneli na njenem lici. Tudi ona se je branila njegove brezmerne ljubeznjivosti, a vendar se ni mogla smeha zdržati, videča otročje vedenje že skoro dvajsetletnega mladenča. Posadi ga na klop med sé in med brata, in Binče prične goreče v eni sapi izraževati svoje otročje veselje in svojo neskončno občutljivost. „Kako si dober, bratec! Nihče nima takega brata! Zato te imam pa tudi rad. Vzemi si od mojega

denarja, ktereга hraniš, kolikor hočeš! Pa Murota ti posodim, kedar bo treba. Da, jutre popeljem tebe in Ljudmilo v mesto, da si vojake ogledamo; naj bo Matevž pa za vozom tekel. Matevž! kje tiči tako dolgo! O ko bi on le tako počasen ne bil! Po noči bova nazaj hodila. Muro noče dolgo teči, jaz ga pa nočem bičiti.“ Na to vstane in iz vrta dirja, da bi videl, ali je vendar že voz pripravljen. Pri vratih se pa zopet vrne in nazaj priskače: „Ljudmila, ali ti naj kaj iz mesta prinesem? Kar povej! Vse ti rad storim. Zvečer bom vama pravil, kaj sem vse videl. Novi vojaki so v mestu in sicer konjiki. Na trgu v vrstah stojé. Da le ne bi zamudila, da le ne bi prej iz vrste stopili! O, ta nerodni Matevž! Matevž, Matevž!“

Namesto Matevža se je oglasil Muro s svojim neprijetno goléečim glasom. Strgal se je bil od jaslij in kakor besen je zdivjal na pol obrzdan iz hleva na travnik. Za njim prisopiha Matevž, debel kol v roki vihteč. „Le počakaj me, ti zlodjev kocinec, ti dolgouhast! Vse kosti ti bom polomil, da te le dobim.“

Ni bilo pa misliti, da bi ga Matevž kmalu dobil. To je menda tudi Muro mislil, kajti navlašč, kakor da bi hotel Matevža dražiti, uleže se znak na tla in vse štiri noge kvišku moleč se začne v pijani radosti valjati po travi. A ko je Matevž do njega prikreval, bil je že davno na nogah. Še ga je debelo gledal, ko je vzdigoval svojo težko roko. Ko je pa njegov preganjalec tik njega stoječ hotel udariti po njegovi koži, prhnol je z burno naglostjo čez mejo na sosednjo njivo, da se je daleč slišalo pokanje in krhanje koruznih stebel.

„To malopridno živinče! Koliko bo škode napravilo!“ pravi Vinko nevoljen, ko ga je ta krik privabil k vrtnim vratom.

„Gnus ti oslovski!“ rentaći Matevž. „Vso dlako ti bom populil; pa naj reče Binče, kar hoče.“

„O Murče, Murče!“ javka Binče. „Kako se boš obtokel in opraskal. Strezi, strezi Matevž, da ne gre doli čez mejo! Lahko bi si kaj zlomil.“

Muro pa je dalje dirjal po njivi, in ko ga je hotel Binče prestreči, se na mestu hipoma zabrne in v Matevža buši, da bi ga bil skoro prevrgel. Ali Matevž ga zgrabi in se za-nj obdrži. Z levo roko se krepko poprime za rep, z desno neusmiljeno loputa po njegovih rebrih, a s kolonom ga od zadej suje in breca, kolikor more. Tako sta se drvila v naglem tiru eden za drugim po polji.

Prišel je čas maščevanja in kazni; saj ga je danes Muro zopet razjezil, in Matevž ga je črtil posebno zato, ker ga je imel Binče rajši, nego njega samega. Sveta jeza zgrabi Binčeta, ko vidi to brezsrčno pretepanje in take muke svojega ljubljenca. Oči si zatisne in pri vsakem udarci zaječi. Nato pa plane, kakor ris, srdit in objokan za njima, ujame se za Matevževo obleko in prične z bičem, ktereга je že za vožnjo pripravil,

nadevati na njegov hrbet silne udarce. Matevž se ni pritoževal ali opravičeval pri Binčetu, ampak trdno se držal za Murotov rep in molé še hujše pritiskal svojega prednika, in Muro je še hitrejše tekel. Kakor brzovlak se podijo po travniku okoli vrta: osel riga, Matevž stoka, Binče pa joka!

„Vmaknite se na stran“ velí Vinko pericam, ki so se s težko posodo na glavi od potoka vračale domú, toda izza ogla vrtne ograje niso mogle opaziti, kak pogubonosen vlak njim nasproti drči. Na ovinek prišedši so se razpršile na desno in na levo, ali tudi Muro, ki je ta živi vlak vodil, se je hotel ognoti in je zato tudi na stran zavozil. Nesreča je hotela, da je zadel in trčil ob dekle, ki je nesla polno vedrico vode na glavi. Znak je padla na tla, Muro se je zraven zavalil, na-nj sta pocepala njegova preganjalca, čez vse štiri pa se je zlila strahovita ploha.

Iz bližnjega griča se zasliši surov krohot vaških fantinov, ki so se tam zbrali in škodoželjni pričakovali uspeh svojega hudobnega čina.

„Voda je dobro storila“ oglasi se eden izmed njih, ko so nesrečniki počasi vstajali.

„Muro se je streznil“ pritrđi drugi.

„Danes je njegov dan“, počasi zavije Matevž, ko je čedil in popravljal Binčetu obleko. Tudi Binčetu je voda dobro déla; mirno je zraven Matevža stal, kakor da bi se ne bilo nič zgodilo. Začne zopet priganjati svojega tovariša k delu, da bi zamogla kmalu v mesto odrinoti. In res! Čez malo časa sta sedela na vozu, ki je drčal proti mestu. Binče je bil že zopet dobre volje; objemal je Matevža. Čez četrť ure se vrneta nazaj. Binče je pozabil rokavice in dežnik; brez rokavic pa ne gre Binče nikoli v mesto in brez dežnika nikoli pol ure od doma. Napotita se zopet proti mestu; čez pol četrť ure se pripeljeta zopet nazaj — Binče poišče svojega brata. „Vinko, premalo bo denarja. Deset frankov! Bodi pameten! Kaj bo to! Matevž toliko sne in spije. Pa v družbo častnikov pridem. Tam ne smem denarja tiščati in štediti.“ Vinko mu da še pet frankov. „O zlati bratec!“ ponavlja burno Binče in svojega brata objema. „Gotovo ti kaj prinesem iz mesta in pa častnikov, če hočeš, s sabo pripeljem. „Nato zdirja hitro kakor blisk iz vrta na voz. Ni več slišal Vinkovega odgovora: naj jih nikar s sabo na dom ne vodi; so se že sami povabili.

(Dalje pride.)

G a z e l a.

1.

Prevzvišeno si čutje ti, *ljubáv do domovine.*
 Z najčiščim plámenom gorí *ljubáv do domovine.*
 V otročjem srčici, nebrížnem za trpljenje,
 Že nežni čut se ta kalí: *ljubáv do domovine.*
 Ljubezni prve čar, cvetočih let omama
 V mladenča sreci ožlahtní *ljubáv do domovine.*
 Obdán s skrbmi in truden borbe za življenje
 V to'azbo v prsih mož goji *ljubáv do domovine.*
 V domači prsti starček si želi trohněti;
 Iskrěno željo to rodí *ljubáv do domovine.*
 Napotjen v bój junak boji se smrtne kroglje;
 Oplašen duh njegov hrabří *ljubáv do domovine.*
 A tudi v ženskem sreci najde se prostorček,
 Kjer neizkáljena žarí *ljubáv do domovine.*

2.

Po tebi, domovina moja, hrepením;
 Po tvoji jaz izgubi večkrat se solzím.
 Zastonj, kod sega moj pogled, okó te išče;
 Sto milj od tebe, draga, daleko živím.
 Nič daljnih krajev teh ne mika me lepota,
 Le tvoje jaz podnebje gledati želim.
 Jezika, kraja ne poznam, in ne umeje
 Me nihče tú, kedár po naše govorím.
 Brežčutno zrém v obraz ljudém me srečajočím,
 Rojakom svojim le nagnenje jaz gojím.
 O domovini usta vedno govoré mi,
 Na domovino duh moj misli, ko molčím.
 Žarí pri tem okó, zjasní se meni lice,
 V spominih domovinskih kádár oživím.
 A ko iz njih se vzdramim, hujše kakor preje,
 Pod jarinom hrepenenja muke pretrpím.

Paulina Pajkova

Roka in srce.

Novela.

(Dalje.)

IV.

Drugo jutro je vzbudilo Leonoro rano trijančenje iz bližnje farne cerkve, katero je naznanjalo nedeljo. Pazljivo je poslušala Leonora nekaj časa prijazni glas zvonov, katerih jek je odmeval po tihi dolini do temnega gozda pod goró. Kolikokrat je že Leonora zamaknena poslušala te melodične glasove, a vsakokrat je bila od njih začarana, kakor da bi jih prvič slišala. Leonorina juterna molitev je bila kmalu opravljena. Odprla je široma okna. Iz oken se jej odpré krasen prizor. Bilo je sredi avgusta. Priroda je tako nekako oživila po hladnej rosnej noči, ki je prišla po vročem dnevu. Solnce je prijetno razširjalo svoje žarke nad polji in vinogradi, nad poslopji in vrhovi grajščinskega gaja. Leonora je bila nekaj časa v krajino zamaknena. Kako prozaičen je proti temu pogled iz njenih mestnih oken! Zato je ginena polglasno rekla: Kako ljubeznjiva si priroda! A škoda, da tudi tvoja krasota mine, kakor je vse v življenji minljivo. Solnce na večer zaide in tudi ves ta čar izgine z njim. Ali Leonora, očitala si je potem smejé, ne govori vendar, kakor pesniki. Ti in pa poezija, kakošen razloček! Sicer pa, tolažila se je sama, tudi tvojim že popolnoma prozaičnim letom izvira še en vir poezije. In ta vir je tam, kjer leži bolnik, potrebujoč tolažbe, kje je kaka sirota potrebujoča pomoči. Braniti nesreči z dobrimi nauki, navduševati k čednostim z lepimi zgledi, otirati solze, tešiti obup, to je tvoja poezija.

Bilo je pol sedmih. Leonora se je šetala po drobnem pesku v gaji. Obhodila je tudi sadni in cvetlični vrt, tu odtrgajé kakej cvetlici velo lističje, tam popravlja je v tla priklonjeno steblo kake vrtnice. Obiskala je tudi čebeljnak. Pozdravila starega več let jej znanega vrtnarja in mimogredé zamenila tudi nekoliko besed s kuharico, ravno prihajajočo od cerkvenega opravila. Znana jej je bila domača navada, da se rodbina še le ob pol osmih zbira k zajuterku. Imela je tedaj še eno uro za sé časa. Poleg vodometja je stala prijazna kolibica, in v to kolibico je stopila.

Še ni sedela dobrih pet minut, ko se prikaže na steziici senca neke prihajajoče osebe. Približa se visoka ženska postava v modrej kašmirovej obleki, obrobljena z belimi zobci.

Melita, je vzkliknola Leonora iznenadjena, ti se tako rano sprehajaš? In hitela jej je nasproti, podajajoč jej obé roki v pozdrav.

Melita jej prijazno roke stiska ter reče: Dobro došla, gospodična Leonora! Vi pa že počivate? To mi svedoči, da ste že dolgo na nogah.

A ni poljubila Leonore, kakor je to prejšnje krati storila. V okusni obleki se je Melita vedla, kakor kdor prvokrat v kako imehitnejše društvo stopi, ter ne vé, kako bi se obnašal. V evetu svoje mladosti, v blesku svoje lepote stala je pred Leonoro kakor boginja. Ostro jo je z očesom opazovala, kakor da bi jej hotela v dušo pogledati in reči: Ali mi menda tudi ti hočeš čestitati?

Melita je bila prava podoba svoje matere, kedar je ta bila v njenih letih. Imela je nje visoko postavo, nje lepo vzrastli život, isto milobo sijočo iz njenih velikih, črnih, mislečih očij; njeno lepoto so poviševala nežna koža in majhna ustica, ki so se zdela vstvarjena samo za nasméh.

Melita, jaz te, Melita jaz Vas... Leonora ni vedela, kako bi jo nazivala. Sree jej je svetovalo jo tikati kakor doslej; njena ponosna podoba pa jo je nehoté posilila k vikanju. Zmagalo je vendar srce, ostala je pri tikanji mené, da jej bode pozneje, kedar postane marquisinja, poiskala novemu stanu primerni naslov. Melita, jaz te več ne poznam, takó močno si se spremenila. Kakor vrtnična popika čez noč, tako si se ti razvila in si postala iz otroka cela gospá.

Hoteli ste reči, odgovorila je Melita z nasmehom, da me ne poznate, ker sem oblečena in počesana, kakor dvorna dama. Ali ne vidíte, da so me napravili po sili starejšo? Nališpali so me, kakor pupiko, da postanem vrednejša nevesta čestitega ženina!

Melita, jaz še gledala nisem na tvojo toiletto, temveč na tvojo osebo. Kar pa zadeva tvojo poroko z zares častitim ženinom, vedi, da so božja pota čudovita, in bolje je, da se podamo v vodstvo nevidnej roki, nego da se njej upiramo. Marquis Konrad, kakor sem za gotovo zvedela, je mož, vreden spoštovanja in ljubezni svoje izvoljenke. Mirno in zadovoljno življenje ti je zagotovljeno na njegovi strani. Treba je samo, da si še ti s svoje strani nekoliko prizadeneš biti mu dobra.

Leonora je te besede govorila resno in brez Melitinega ugovarjanja. Ko je ponehala, zdelo se jej je, da je za prvi početek bila z Melito nekoliko prestroga; a vedela je iz skušenj, da je pri trdnih značajih, kakor je Melitin, kjer se žalost navadno spreminja v ironijo, a ne v mehko, treba rabiti ostro orožje, da se namen doseže. Njena mati bi bila pri njej več dosegla, ko bi bila poleg solz, prošenj in dokazovanj tudi nekoliko strogosti uporabila.

Gospodična Leonora, odvrne zdaj Melita, zastonj se niste sinoči z materjo toliko časa mudili. Slutim, kaj Vam je ona razodela in sem skoro prepričana, da ste se od nje ločili z obljubo, potruditi se na vso moč, da me spoprijaznite z mislijo na marquisa. Od tod menda Vaš nepričakovani napad na mene. Ne vem sicer, kaj se je zgodilo med mojimi roditelji in marquisom. Nekaj posebnega gotovo mora biti; drugače bi se ne bila na enkrat mama spremenila. Saj je ona večkrat dejala, da vse

tri sestre z Alfonzom vred rajši oddá, kakor da bi se ločila od svoje Melite. Tako pa me s samovoljo sili čim preje postati marquisova.

Melita, vsaka žrtva, katero komu prinašamo, povrača se stotera. Koliko več pa one, ki jih prinašamo roditeljem. Ti čutiš, da sree tvoje matere nekaj teži; ti slutiš, da njene skrbi so v nekaki zvezi s tvojo poroko. Melita, ako v resnici ljubiš svojo mater, ali te nje srčni mir ne veseli? Ali se nočeš materi nekoliko požrtvovati? Kar pa v resnici ni nobena žrtva; kajti enako bi prej ali slej, če ne ravno marquis, pa kdo drug prišel te snubit in te odvedel iz rojstvenega doma. Ali pa veš, da bi oni drugi bil marquisovega vzglednega značaja? Marquis pa, kakor ti zagotavljam, te resnično ljubi, on te spoštuje, on ti dá uživati ugodnosti življenja. Zmožna bodeš tudi drugim ljudem dobrot deliti, kar ti dá pokusiti okus najslajših čutov: dobrodeltstva. Kaj hočeš več?

Kaj hočem več? rekla je srdito in krenola nevoljno z životom. Ljubiti hočem svojega ženina in biti od njega ljubljena. To je vse kar zahtevam. Ne prašam za vse dobrote in za ves blesk bogatije, katero mi vsi obetate. Jaz nisem razvajena v mehkužnosti. Živela sem do sedaj zadovoljna in brez visokih želj, in tudi za naprej ne hlepim po ugodnostih, ki so mi neznane. Marquisa pa jaz ne ljubim, a dvomim, da bi tudi on mene resnično ljubil. Sumila bi celó, da me smatra za igračo.

Leonora je stala za eden trenotek osupnena. Previdela je, da Melita ni samó telesno, ampak tudi duševno se razvila, odkar je ni videla. Način, kako je ona vse to povedala, se jej ni zdel podoben trnavosti lahkomišelnih osemnajstih let. Zdelo se jej je, da je Melita govorila z razumom in s čutom, kteremu se je poznalo, da prihaja iz ranjenega ponosa. Vendar pak jo je tudi obšla misel, ali ni morda modro nje govorjenje le sad čitanja pretiranih romanov, v kterih se govori o zadovoljnosti dveh srec v majhni bajtici. Šla je torej za eden korak dalje, hoté na tanko spoznati vse njene namene in misli o tej stvari. Zato je na enkrat svojemu govoru dala milejšo besedo.

Melita, iz česa pa sklepaš, da te tvoj ženin ne ljubi? Ali misliš, da samó oni ljubijo, ki to ponavljajo desetkrat v eni uri, ki večno blodijo o čarobnih očéh, o sladkih ustnicah in tako dalje naprej do rudečih nohtov na prstih izvoljene svoje, ki pri vsaki priliki prisegajo večno zvestobo, v resnici pa še ne poznajo veljave dane besede? Mož, ki v resnici ljubi, draga Melita, govoril ti bo o tem manj ko mogoče. A ti imaš vendar mnogo prilik se prepričati o pravem njegovem nagnenji do tebe. Eden srčen pogled, eden nepričakovan trepet njegovega glasú, ena lahna mimogredoča rudečica na njegovem lici — so prikazni ljubezni pri izobraženih možéh. Oni si niso svesti teh sprememb na sebi; zgodile so se brez njihovega hotenja. A ti jih na svojem ženinu srečno zapaziš in njih spomin shraniš v najskrivnejši kotiček svojega srca.

Kaj veste Vi, gospodična Leonora, o ljubezni, da s tako gotovostjo o njej govorite! segla jej je Melita nekoliko zbadljivo v besedo.

Leonora je po teh besedah pogledala na tla. Saj res, je mislila pri sebi, kaj vem jaz o ljubezni? Vendar pa je ni prestrašilo Melitino poroganje. Vedela je, da je Melita mlada in da je vedno bila nekoliko nagla. Ali je čudo, ako zdaj razdražena, postaja burna celó do razžalitve? Z druge strani pa je tudi vedela, da ima Melita blago srce. Zato jej ni zamerila onih besed. Z enako prijaznostjo, kakor prej, je torej nadaljevala: Marquis Konrad, kakor sklepam iz vsega, kar sem do zdaj o njem slišala, je mož mirnega značaja in malobeseden. Ljudje takega značaja pa v eni besedi povedó več, kakor drugi z dolgimi dokazivanji. Ako pa to pri njem velja v navadnem življenji, koliko več potem v važnem stanu, v katerem je on sedaj kot ženin. Ako pa mož njegovih let pové, da ljubi in iz ljubezni snubi, sme se mu gotóvo verjeti. Veliko žaljenje bi bilo vsako nezaupanje, katero bi se mu skazalo. Bodi odkritosrčna, Melita, ali se ti dozdeva, da bi tvoj ženin ugodnejši utis na-te napravil, ko bi skakal okoli tebe in se tebi laskal? — Gotovo da ne. Kar je prizanesljivo petindvajsetletnemu mladenču, to je nepristojno možu njegovih let. Ali si pa tudi kedaj pomislila, Melita, da mu ti sama s svojim mrzlim obnašanjem zapiraš pot k svobodnejšemu približevanju?

Pri teh besedah je Melita pobesila oči, kajti ona se ni mogla pravega uzroka zavedeti, da je marquis ne bi ljubil.

Ali čemu toliko besed, rekla je na to Melita nevoljna; zastonj je Vaš trud. Sicer pa se naj mama ne vznemirjuje! Jaz sem jej dala besedo, da dam marquisu roko, in to besedo hočem tudi držati. Česa več od mene zahtevate?

Melita, tvojej materi ne zadostuje, da samo postaneš soproga marquisova; ona te hoče tudi videti zadovoljno in srečno. Melita, marquis ne bode silil s poroko, ako ti —.

Že vém, segla je Melita naglo v besedo; mama mi je sinoči naznanila, da se podaljša čas poroke. Tedaj ste Vi bili oni modri advokat, ki jej je dal ta nasvet? Prazno to odlašanje! Danes je moj drugi oklic; prihodnjo nedeljo bo zadnji in potem — in potem, ponovila je s silo in srdito, podam marquisu, kakor sem obljubila, rokó. Ako biti mora, čim preje tem bolje. Zdaj veste vse. Z Bogom! — In poklonivši se odide.

Leonora je bila pobita. Takošen boj, mislila je pri sebi, toliko besed, a kakošen je njih učinek? — Da sem zvedela, kar sem že prej vedela, da se ženitvi ne zoperstavlja, da pa njeno srce nič o njej vedeti noče. Vrh tega še imam njeno neprijateljstvo.

Zapustila je kolibico, kjer si je prej duševnega zbranja obetala. Malo časa je manjkalo do pol osmih; zato se je obrnola proti gradu.

Med potem jo sreča Alfonz, ki jo je v skrbéh poprašal, zakaj tako resno gleda.

Ali Vas je menda Melita razžalila? Odpustite jej, gospodična Leonora, ako Vam je kaj storila. Odkar vé, da postane visoka gospá, tudi mene prezira in je neuljudna postala.

Ne, Alfonz, Melita me ni razžalila; bila sem samo zamišljena. A lepo ni, da ti slabo meniš in govoriš o svojej sestri. Ona ni več otrok, da bi se s teboj še dalje igrala. Ona ima sedaj veliko skrbij s pripravami za poroko. Zato jej moramo odpustiti, ako je véasih nevoljna.

Dalje se je Alfonz potožil: Bojim se celó, da iz obljubljenega konjička nič ne bo, o katerem že vsako noč sanjam.

Nekaj Leonorinih tolažilnih besed je kmalu Alfonza razvedrilo in ga rešilo te skrbi. Oh, si je mislila Leonora, ko bi enako mogla razvedriti in pa tolažiti Melito in njeno mater!

V.

Bila je sreda. V soboto popoldne se je imela vršiti Melitina poroka. Vsa hiša je bila zaradi tega po konci. Melitina mati se je s hišinjami podvzivala nakladati Melitino balo. V kuhinji so se trudili s pripravljanjem raznih jedil. Pred glavnim vhodom v grad in po drevoredih se je pa potil vrtnar s pomagači ter napravljaval slavoloke. Roké slednjega človeka v hiši so imele za ta dan nekaj opraviti. Vendar so bile vse te priprave brez pravega življenja. Melitin oče je okoli hodil zamišljen, kričeč nad slugami, kar doslej ni bila njegova navada. Mati si je pogosto otirala solzé, malo govorila in skoro nič jedla; Lujiza je gledala žalostno in pogosto vzdihovala; Ela in Serafina ste obžalovali Melitino osodo; Alfonz pa je bil malobeseden, vedno v upu in strahu živéč zavoljo svojega obljubljenega konjička. Samó pri Meliti ni bilo nobene spremembe. Bila je kakor ves čas svojega nevestinega stanú, tiha, mrzla, zdražljiva. Po zadnjem pogovoru se je vidno izogibala Leonore. Leonori ni bilo več mogoče, da bi se še enkrat sama z njo razgovarjala. Po Valeriji je bila Leonora zvedela, da Melita na nobeden način ne privoli časa do poroke podaljšati; ostalo je tedaj vse pri starem. Neka neugodna tišina vladala je ves ta čas v hiši, kakor v prirodi pred nevihto. Pogovori so bili medli in pretrgani; obnašanje prisiljeno. Kam je zbežal nekdanji blaženi mir in odkritosrčna medsebojna zaupnost te rodbine?

Še le marquisov prihod je prinesel nekoliko življenja v hišo. Potem so se pogovori živahnejše razvijali. Marquis je bil ljubeznjiva prikazen, razumen in izobražen mož. Tudi njegova vunanost bi se smela bolj med lepe šteti. Bil je postaven, bledega lica, visokega duhovitega čela in pametnih očij. Gosta črna brada dajala je njegovemu obrazu neko popolnost. Premalobeseden ni bil, a tudi ne prezgovoren. Vodil je vsak govor dostojno

in zanimivo. Kar je govoril, je bilo preudarjeno. Z Melito sta malo govorila, ker se ni k temu zavoljo njenega izogibanja dosta prilik ponujalo. Melita mu je na vsako njegovo vprašanje sicer uljudno odgovarjala, a kako maločutno so se glasile njene besede! Njeno obnašanje proti njemu je bilo dostojno, a vendar se je pri vsaki priliki kazalo, da se premaguje. Marquis je bil v svojej rahločutnosti gotovo pripravljen, se njenej roki odpovedati, ko bi se bal ne bil, da bi ta odpoved ne bila za-nj prehud srčni udarec. Ljubil jo je že pregloboko, in njegovo čutje je postajalo tem močnejše, čim bolj je ona hladna bila proti njemu. Upal je vedno, da bo zopet videl na njenih ustnih oni srečni otročji nasméhljaj, ki je njega s početka bil tako očaral.

Osodepolni dan Melitine poroke je napočil. Marquis in Melita sta bila bolj bleda, kakor so navadno poročenci, ker sta s preraznovrstnimi čuvstvi stopila pred oltar. Crkvena svečanost se je bila brez vseh ovir in zaprek zvršila. Po grajščini je bilo vse živahno od mnogih in odličnih gostov, sorodnikov in prijateljev ženinovih in nevestinih. Na povratku iz kapele reče marquis Meliti stisnovši jej roko: Hvala Melita, da me delate takó srečnega! — Ali to njegovo prijazno približevanje ni ganolo Melite. Imela je za njegove gorke besede le mrzli poklon.

Leonori, ki je vse na tanko opazovala in Melitino mrzlo obnašanje več ko enkrat videla, je to silno mrzelo. Neka otožnost, ktera se je hotela v nevoljo spremeniti, jo je začela obhajati. Takó mlada, si je mislila, a že tako trda! Tako lepo teló, a tako mrzla duša v njem! Ura, da bi novoporočenca se odpeljala, je prišla. Leonora porabi trenotek, ko je marquis ravno sam stal pred krasnim šopekom opazujoč umetno zbrane evetlice, da se mu približa in od njega vzame kratko slovó. Meliti pa je samó nemo stisnola roko. Na to je zbežala v svojo sobo, da ne vidi objemov in solz pri slovesu. Tukaj je zamišljena v resne slučaje človeškega življenja čakala, da bi videla kočije gostov, posebno pa nevestino odhajati. Med tem se nenadoma sobina vrata odpró. Vstopila je v popotni obleki Melita sama. Ne pogledavši Leonore se vrže v naslonjač, si obraz z rokama zakrije in se bridko zajoče.

Hvala Bogu! vzdihnola je Leonora, solze so led srca prodrle. Pustila jo je, da se izjoče; saj je dovolj dolgo trpelo, prej nego se je dala premagati od svoje jej prej lastne rahločutnosti. Svečanost današnjega dne, slovesne besede svečenika, ki ju je poročil, utisi slovesa so Melito ganoli. Da bi se ne pokazala premehka, je pribežala v sobo Leonorino, da si z jokom olajša stotere občutke, ki so jo težili.

Leonora je bila ginena. Položila je roko na njeno priklonjeno glavo in v solzah rekla: Uboga Melita, res mnogo si danes pretrpela. Ali bodi utolažena in vedi, da se ti bode vse trpljenje izvirajoče iz premagovanja in preudarjanja z blagoslovom povrnolo: Vedno se te hočem spominjati,

ljuba Melita. Z živim čutom bodem spremljevala tvoja pota v življenji. Tudi materini blagoslov te bo spremljal povsod. Kjer pa se vzdiguje materina molitev, tam vlada tudi mir in nebeška pomoč!

Melita vstane, objame Leonoro iskreno in reče: Z Bogom, gospodična Leonora; odpustite, da sem Vas zadnji čas pogostoma razžalila.

Z Bogom, je ponovila Leonora, potrudi se ljubiti svojega soproga!

Med temi besedami je Melita izginola ravno takó hitro, kakor je bila nenadoma prišla.

Kmalu potem je kolesno ropotanje naznanjalo svatovni odhod. Leonora ni imela več veselja gledati za njim. Sloneč v naslonjači, kjer se je Melita razjokala, si je brisala solzne oči in polglasno šepetala: Bog vaju spremljaj, Bog vaju združi! (Konec pride.)

Popotne opazke.

(Dalje.)

III.

P Reidem na Francosko ter po ovinkih na Nemško. Francijo sem obiskaval in spoznaval poprej ko je bila še Napoleonska in sedaj ko je republikanska, pa vselej bi mogel reči o njej: Francija je srce Evropi, katerega bitje vsi evropski narodi čutijo, Francija je glava Evropi, iz katere jasne misli in svetli ideali vsem evropskim narodom prihajajo, Francija je zrealo Evropi, v katerem se vsi evropski narodi in vse evropske države ogledujejo.

Zato pa je narodu francoskemu mnogo zavidnežev in obrekovalcev; se vè da najbolj osorni so mu sosedje Germanci. Vendar kaj pomaga tem vsa črna zavist, vse slepo in hudobno obrekovanje? Kaj so koristile združeni Germaniji najsijajnejše zmage in plačilo za nje neštevilne milijarde, ogromni kupi zlatá? V kakšen prid ste ji zaplenjeni provinciji Alsacija in Lorena? — Ne poznam v zgodovini primera, kjer bi takšno poraženje in tolike nezgode, kakoršne so v zadnji vojski Francoze zadele, kateremu zmaganemu narodu na toliko korist in slavo bile, kakor zadnjič francoskemu. Čudno in paradoksnó se človeku dozdeva, da Francija ni za moči, katere je izgubila, oslabela, temveč se okrepila, da ni za milijarde obožala ona, ki jih je plačala, temveč Germanija, katere jih je prejela, da nemške zmage niso došle Nemcem na prid in srečo, temveč Francozom, pa vendar je tako; kamorkoli prideš na Francoskem, povsodi najdeš večje blagostanje, večje zadovoljstvo, večjo srečo nego na Nemškem. Za dobe cesarstva je vsaktera korupcija kakor težka móra Francijo tlačila; to pošast so ji Nemci proti svoji volji odgnali ter še povrh

Francoze podučili, da se naj v bodočnost varujejo puhlega chauvinizma, za katero uslugo in lekcijo plačane milijarde niso bile previsoki honorar. Francoski narod je brž razumil svojo nalogo: lotil se je razvijaje vse svoje telesne in duševne moči za svoj vzvišeni ideal, za mogočno, srečno in slavno Francijo, resnega dela.

Njegov idealni trud ni bil zastoj: dobro gospodarstvo povsodi napreduje, obrtnija in trgovina narašča, naučni zavodi se razširjajo, vse državne razmere zboljšujejo, nikjer ne manjka dela in zaslužka, no takšen srečen napredek je bil po nesrečni vojski in v dobi, kedar je drugod moloh krah, požrešni sin borzijaškega švindela občo miserijo in obupni strah razširjal.

Blagostanski razvitek sedanje francoske republike je res vsega občudovanja vreden; ob tej priliki vendar moram na slavo toliko zanikanjemu Napoleonu III. omeniti, da cvet in plod sedanjega blagostanja ni samo proizvod sedanje republikanske vlade, temveč tudi Napoleonove skrbi. Ta človek je sicer prouzročil mnogo zla francoskemu narodu, pa tudi mnogo dobrega: on je z vso razumnostjo, — ktere je mnogo imel, dokler mu huda bolezen ni duha uklonila — skrbel za dobre pogoje, na kterih se kmetijstvo, obrtnijstvo in trgovstvo, t. j. obče blagostanje dobro razvijati more. Sedanji razvitek je, rekel bi, krepka rast iz dobre Napoleonove setve, ktera pa ob republikanskem solnci najlepše cvete, najugodnejše zori in najboljši sad donša.

Kakor sedanje blagostanje, tako je tudi sedanja trdna stalnost francoske republike vsakogar iznenadila; se vè da si posebno Nemci nikakor niso misliti mogli, da bi Francozom stalna republika možna bila, ktera je sedaj edino mogoča vladna forma. Naj se nikdo ne da motiti po bodisi Francozom sovražnih, ali po samih francoskih pa bonapartistnih, legitimistnih ali drugih časnikih: „kako tožne, pogubne, nesrečne, pregrešne so v ti divji brezbožni republiki vse državne in socijalne razmere“. Vse te nevarnosti, grozovitosti in pregrehe so le v glavah dotičnih pisateljev in kričačev po svetu razširjene, v resnici pa jih ni: jedro francoskega naroda se edino z republiko čuti srečno in po vsem zadovoljno, ter se za reglanje in krokanje bonapartistnih in legitimistnih nevoljnežev ne briga.

Velika sreča za republikanski obstanek je, da pri tem ko pod republikansko vlado obče blagostanje očitvidno raste, niti bonapartisti niti legitimisti nimajo možá, ktereга bi za vrednega cesarja ali kralja ljudstvu pokazivati mogli.

Nemci, kteri se toliko s svojo „edle Zucht und edle Sitte“ ponašajo, ne morejo dosti o francoski razuzdanosti in popačenosti pripovedovati. A kje vidijo ti ljudje razuzdanost in popačenost na Francoskem večjo nego na Nemškem? Jaz sem si ogledaval, opazival in pokašal življenje v Parizu in Berlinu ter po drugih francoskih in nemških mestih, pa

smem reči, da, če kedaj z nebes kazen za takšne pregrehe dojde, poprej Nemce nego Francoze zadene. „Die Keuschheit deutscher Frauen“ je večno nemško bahanje; pa more li kateri nemški statistik dokazati, da je med Francozi več nezakonskih in adulterinih otrok nego med Nemci? Nemci se hvalijo, da so njihove žene tudi najboljše matere in najboljše gospodinje: pač lepa in dobra je ta lastnost Nemcem, da so s svojimi ženami tako zadovoljni ter da francoskih bolje ne poznavajo, kar bi Nemkam na zlo in žal biti moglo. Francozi jim tega lastnoljubja nikakor ne zavidajo.

Francosko ženstvo se v obče na tujem jako krivo sodi: méni se, da ker iz Pariza vsakojakšne nove in extravagantne ženske mode prihajajo, da francoska ženska na drugo ne misli nego na vedno novomodno obleko in lišp; vendar kolika pomota! Nove mode so exportartikel francoske t. j. pariške krojaške obrtnije, kakor je n. pr. iz Rusije kožuhovina, iz Bulgarije rožno olje, iz Havanne specialitetne cigare itd. Več ko pariški obrtniki novih mod na tuje exportirati morejo, boljši jim dobiček, več denarja na Francosko iz tujega prihaja.

Naj nikdo ne veruje, da vsakoršne pariške toilette, ktere pomodne dame za dragi denar kupujejo, res tudi odlične francoske parižanke nosijo; ne! Francosko ženstvo ni tako napačno, za svojo toiletto ima eminentno dober okus, nosi se res elegantno pa zato kaj priprosto in ne drago.

Resnice, da more priprosta in ne draga toiletta res elegantna biti, le malo ne-francoskih dam razumi, česar se lahko vsakdo prepriča, kdor ima zato razum ter na pariških boulevardih in v odličnih francoskih salonih, kjer najbolj treba, ženstvo opazuje. Ako tujec, površni opazovatelj ali še predsodkov poln človek po pariških boulevardih, po elizejskem polji, po boulognskem gozdi in drugih javnih shodiščih elegantnega sveta pariškega ženstvo razmotriva ter dan za dnevom nove in extravagantne toilette vidi, res lahko vse zlo o francoskem ženstvu misli; vendar kdo so nositelji teh toilet? — V prvi vrsti in po največ so tujke in Židovkinje, potem vsakojake ženske na slabem glasu, ter dekleta, ktera novoizmišljene mode na ogled nosijo.

Prilika mi je bila, pogovarjati se z znamenito pariško modistinjo, ki vsako leto za več sto tisoč frankov toilet modnim damam v Anglijo, Nemčijo, Rusijo, Avstro-Ogersko, Rumunijo in drugam pošilja; ta mi je zagotavljala, da takošnih dragih toilet, kakor se na tuje pošiljajo ali kakoršne tujke „barbarke“ v Parizu nosijo, nobena bolj odlična „francoska“ Parižanka ne kupuje in ne nosi. „Mi francoske ženske se oblačimo, kakor mislim res okusno in elegantno, vendar kakor vidite, priprosto in varčno. Toilette za bogate barbarke (t. j. tujke) delamo vselej drugačne nego za nas same; namreč bolj sijajne, bolj nakitjene ali našopirjene, extravagantne in pet ali desetkrat bolj drage. Vse kar se modnim tujcem pošilja in prodava, mora biti extravagantno in drago, drugače nima nobene veljave“.

Tako mi je sama pariška modistinja govorila, in res je tako. Poznam na Avstro-Ogerskem več namodnih dam, ktere na leto po 20.000 fr. (reci po dvajset tisoč frankov) za pariške toilette potrosijo. Lahko je potem sprevideti, da francoski obrtniki za žensko modo od vseh tujih stranij mnogo milijonov frankov na leto dohaja. Bismarek je hotel ta modni davek, kterega tudi mnogo ponosna „Germania“ republikanski Franciji plačuje, zabraniti s tem, da je dal neslišano velik col za uvažanje takšne robe naložiti. Kolikor so se vendar njegove želje izpolnile, pričajo nemških namodnih dam račun, kteri so se podvojili nikakor ne na radost in veselje nemških možakov.

V obče nimajo Nemke, ktere je neki hudoben publicist in satirik dojne kravice imenoval, nobenega okusa, kar se toilett tiče. Gledé aesthetike v umetnostih znajo Nemci neizmerno učeno pisati, pa v navadnih posvetnih malenkostih za vsakdanje življenje po mojem mnenji njihov okus toliko velja, kakor nemški kafé in nemški tobak.

Živel sem dalje časa po studentovsko na Nemškem in na Francoskem, naj še tedaj ob tej priliki nekaj o nemškem in francoskem življenji studentovskem opazim.

Nemški studentje se sploh za ideal studentstva imajo; jaz sem tudi iskal ta ideal, kakor mnogo drugih, pa žal mi, nikjer ga nisem našel, — barem po mojem okusu ne.

Kaj pa je ideal nemškega studenta?

Mlad človek, ki se „akademischer Bürger“ imenuje, se kakor cirkusni jezdač in clown* nosi in obnaša, kolegij ne obiskuje, temveč se z velikim psom neprestano po kneipah klati, v čeljustih zmirom dolgo pipo drži in žveče, ter poleg smradljivega tobaka se čez vso mero s kakšnim takšnim pivom pijani, na komersih „den Salamander reibt, Ich bin der Fürst von Thoren, — Was kommt da von der Höh“ itd. tuli, se prepira in insultuje, se na mesurah bije in obraz razrezuje, a potem clowno-junaško ponosen dvorani z obraznimi nakrpami kakšni-takšni lepotici, da ga občuduje zakrpanega junaka, ki „staremu“, ki „stari“ vedno za denar lažnjive liste piše in tako „stare“ za plačilo njihovih žaljev, skrbij in trudov goljufuje — za Boga mi, ta nemški studentovski ideal se meni gnusi!

No kakšen je francoski student?

Da je vesel in buren mladeneč, to je naravno; ali mladina, kteri se vse telesne in duševne moči popolno razvijajo in razcvetajo; ki je polna idealov, ktere vse doseči upa; kojej se ničesar nemogoče ne dozdeva in kterež življenje, ki jej krepko v žilah kipi, z radostjo srce navdaja; taka mladina mora tedaj biti burna in vesela, in taki so tudi francoski studentje. Sicer pa so vsučiliščne razmere na Francoskem in Nemškem

* Angleški „clown“, izgov. klaun, je nemški cirkusni Hanswurst ali Lämmel.

celó različne; universitet v nemškem pomenu Francozi nimajo, za posebne fakultete so jim posebne fakultetne šole, ktere pa dotični francoski studentje z večjo marljivostjo obiskujejo, nego nemški svoje kolegije. Tuji, kateri v Pariz prihajajo ter si le staroslavno Sorbonno in Collége de France ogledujejo, dobivajo celó krive misli in nazore o universitetnih studijah francoskih, kajti tam predavajo sicer izvrstni, svetu znani učenjaki, vendar ne predavajo s posebnim obzirom na universitetno mladino, temveč bolj na občinstvo, ali rekel bi, na nekakšno akademično parado. Šola, v kateri se prav za prav pripravlja za Sorbonno t. j. za akademična dostojanstva odgovarjajoča nemški filozofični fakulteti, je slavna École normale, na Sorbonni pa so dotične examinerne commissije. Juridična in medicinska fakulteta pa je zopet vsaktera zá-se.

Ali so srednje in višje šole francoske slabše od nemških ali ne, nočem dalje razmotrivati, omenim samo toliko, da mi je prilika bila se popolnoma prepričati, da so skušnje na pariških fakultetah za dosego dotičnih dostojanstev akademičnih mnogo težje nego v obče na Nemškem.

Da Francozi v nobenih vednostih in umetnostih za Nemci ne zastajajo, mi pač ni treba dokazovati, naj se nemška „Gründlichkeit“ baha kolikor hoče.

Gledé na noše in obnašanja je francoski student vselej tak, kakor se vsakteremu mlademu in omikanemu človeku spodobi. Treznost je v obče lepa lastnost francoskega naroda in posebno še francoske akademične mladine, ktera pijančevanja ne pozná. Po pivarnah se trušno klatiti, čez žejo in čez mero piti, si za clownsko bahanje in insultovanje obraz razmesarjati in krpiti, — takšnega početja bi se vsakteri francoski student sramoval ter ga barbarstvo, civilizacije sramoto, sirovost in brutalnost imenoval. Francoska politessa ni prazna reč, kakor nemška neokretnost ni posebno lepa čednost. —

Nemci pravijo, da so njihove studentovske „Burschenschaften“ zato velike veljave, ker v mladih ljudeh pravi moški duh in moško srčnost budijo in gojijo.

Da je na Francoskem toliko moškega duha in toliko moške srčnosti, kakor na Nemškem, mislim, da nobeden še tako samoljuben Teuton tajiti ne more, za toliko slavljene mesure nemških „burschev“ pa Bog me! tudi ni treba mnogo srčnosti ali courage. Ob mesurah so nemški burschi razven lica po celem telesu v plastrone zaviti, tako da se nikje drugod raniti ne morejo, nego v obrazu; glavna stvar in njim največji ponos je, si obraz razpraskati ter za pečat te svoje možatosti na njem „schmisse“ na ogled nositi. Vsega smeha, pa tudi obžalovanja so vredni še zeleni, golobradi fantiči, ki z vsakojašnjimi schmissi in krpami na lici gravitetno po ulicah nemških universitetnih mest korakajo, kakor da bi celi svet na te bedaste pobarje gledal.

K temu, kar sem tukaj o francoskih studentih omenil, še imam opomniti, da le prave francoske studente razumevam, ne tujce, kateri v Parizu pro forma za studente prihajajo. Tujci, ki za akademična dostojanstva na pariških fakultetah skušenj nimajo, so za malo malo izjem le asfaltski studentje, ktere vetrovi od vseh strani na pariške boulevardde zanašajo, da se tam po pariško šetati učé. Pa takšni asfaltski studentje niso samo v Parizu, temveč tudi na universiteti v Louvain-u blizu Brussell-a, kamor tudi nekteri magyarski aristokratje svoje sine pošiljajo, misleči da se tam v pravem katoliškem duhu odgojivajo. Srečaval pa in spoznaval sem se v Brussel-u s takšnimi mladenči, ki so se že za dve leti louvainske studente imenovali, vendar profesorjev v Louvain-u še kar po imenu niso poznali, pač pa v Brussel-u osobno vse bolj odlične dame na slabem glasu. — Kako naučeni in pobožni se takšni ljudje po svojih studijah v domovino vračajo!?

(Konec pride.)

Samostan Rilo.

Najstarejši in najlepši spomenik nekdanje slave bolgarskega carstva se je ohranil brez dvombe v rilskem samostanu ali „Rilo-monastiru“, kakor ga Bolgari imenujejo. Ta samostan se tudi dandanes čestokrat osobito iz dveh vzrokov omenja: prvič, ker stoji na najvišjem vrhu balkanskih gorá in se zaradi tega mnogo obiskuje po prijateljih narave (kakor tudi po prijateljih starinstva), a drugič, ker si ga je izbral sedanji prvi bolgarski knez za svoje letno prebivališče, da uživa tam čisti gorski zrak in da se zabavlja z lovom na divjačino, ktere se tam obilno nahaja. Za to mislim, da ustrezem svojim milim rojakom, ako jim v sledečem podam nekoliko črtic o tem zanimivem in slavnem spomeniku s t a r o s l o v a n s k e prošlosti.

Ta samostan se je utemelil leta 930. po Kr. po otcu Joannu in dobil svoje ime po reki, ki se imenuje Rila, izvirajoča v visokih gorah na meji Makedonije, Thrakije in Bolgarije, ob čijih izvorihi se tako rekoč ta samostan nahaja. Rilo leži na jugu od Sofije, in do samostana je od glavnega mesta kakih 20 ur hoda. Bližnja mesta Samokov, Dupnica in Džumaja so od samostana po 8 ali 9 ur oddaljena.

Reka Rila dobiva svoje ime od glagola „rijem — riti“. In takova je tudi točno ta reka, ker je izrila (prokopala) pod goro in z veliko silo potekla dol v planjavo, kar še vsak lahko opazuje. Svoje izvore ima ta reka v jezerih, ki se nahajajo na vrhovih okrožujočih jo planin. Vteka se v znamenito reko Strumo (Strimon).

Samostan se nahaja okoli 6000' visoko nad morskim površjem. Zrak okoli njega je zelo prijeten in čist; tukaj ne biva niti o zimskih časih ljut in neznosen mraz, ker je obdan od vseh strani z visokimi gorami, niti po letu ni tukaj velike vročine, kajti ako tudi samostan stoji med gorami, so vendar té dovoljno ena od druge oddaljene in obraščene z gostimi šumami. Tu vidiš visoke bukve, velike dobe, visoko-vrhe topole, dišeče lipe, brestje, jasike, breze, javore, klenove, tise, smreke, ive, jelke, vrbe, rakitje itd. Najbolj pa hladite zrak dvé reki, ki tečeta mnogovodni okoli samostana; ena je nam znana Rila, a druga na nasprotni strani Drušljavica, ki teče pred vrati samostanskimi. In takoj se vidi, da so si predniki izbrali navlašč to mesto za samostansko položenje, kot najprikladnejše med vsemi drugimi daleč na okrog. Reka Drušljavica goni mline samostanske, a Rila žage in kovačnice. Največjo in najbolj dragoceno korist pa daje samostanu reka Rila s svojimi ribami, osobito postrvami.

Vsled te podnebne ugodnosti raste tudi različno sadno drevje po samostanskih vrtih ter ponuja obilo živeža redovnikom. Tukaj raste tudi vsakovrstne aromatične trave in zelišča za lek in jed, kakor n. pr. betonika, angelika, helenion (oman), rabent, pelin, lapatec (lapaeon), kiselica, in dr. Razven tega se še tudi nahaja dosti raznovrstnih gob.

Po zlatih bulah t. j. carskih poveljelnih in potrdilnih pismih poseduje samostan celo obširno prostranstvo rilskih planin kot svojo lastnino na vse čase. Med temi se posebno čisla pismo poslednjega cara bolgarskega, Joanna Šišmana od leta 1379. po Kr. V tem hrisobulu Šišmanovem se veli med drugim v staroslovenskem jeziku sledeče: „I nad tēm vsēm da imat vlast neotemuju toj nostinožitelj Joann Rilskij, javljenjem takovago zlatopečatlénago slova carstva mi“; a na konci govori tako-le: „I tako da prebivaet toj monastir carstva mi svjatij Joann pustinnij žitelj, so vsēm svojim dostojanijem, jeliko više rēhom, svobodno i ničim zabavljaemi, dondeže sl'nce na zemja sijajet“ itd. Samostan ima tudi starejših potrdilnih pisem n. pr. od cara Asena.

Star je torej ta samostan okoli 900 let, ter je enake starosti z nekimi svetogorskimi samostani, a od nekterih med temi celo starejši.

Pogledimo si v sledečem še njegovo poslopje in njegovo notranje ustrojstvo.

Zidovje samostansko je dobro in trdo napravljeno, kakor pri nobenem samostanu nekdanje turške države. Od zvonaj je vse iz kamenja in obokano, ter utrjeno z nekolikimi stolpovi. Znotranje lice je osnovano na kamenitih stebrih iz belega mramorja. Razdeljeno je celo poslopje na šest oddelkov z zidovi, ki se vzdigujejo po štiri metre visoko nad streho samostansko. Med enim in drugim oddelkom se občuje skozi železna vrata, ki so napravljena, da se zapirajo samo o požaru ali kakem napadu; sicer so pa zmirom otvorjena zavoljo svobodnega vhoda iz enega oddelka v drugi.

Celo poslopje ima dvojna vrata od zvnaj; vrata na zapadni strani so glavna in se zovejo „dupnička porta“, a druga na iztočni strani pa „samokovska porta“. Ime so dobila po mestih, do kojih vodijo. Pri teh dveh vratih stoji ob letnem času neprestano straža obstoječa iz deset vojakov (pandurov). Njihov načelnik, ki se portar imenuje, je zmirom kak menih in tako oborožen, kakor druga straža. Drugih dvajset stražarjev, ki jih ni na straži isti dan, gre na pašo, a deset jih stoji na samostanskem posestvu.

Kedar udari zvečer šesta ura, se vrata zapró, in ključi oddajo samostanskemu predstojniku. Zjutraj se vrata odpró, ko se razdaní. Kdor torej zvečer do šestih ne dospé v samostan, ta ostane zvnaj celo noč do jutra, ko se zopet samostanska vrata odpró. Zabranjeno je namreč po strogem ukazu, da se po noči ne smejo odpirati vrata razven o veliki potrebi.

Kakor je po dne zvnaj straža stroga, tako tudi po noči notri po samostanu. Izmed samostancev se izbirata po dva brata, katerim je dolžnost hoditi celo noč po samostanu kot čuvaja, eden na enej, a drugi na drugej strani, ter se oglašata eden drugemu s piščalkami. Ta straža je po letu in po zimi enako stroga, po zimi najbolj proti ognju, a po letu tudi proti drugim nevarnostim n. pr. roparskim napadom.

Poslopje je na štiri nadstropja; ima 300 sob razne veličine. Severna stran je za goste, a druge tri so za samostanske prebivalce.

Ako stopimo pri samokovskih vratih na desno, najdemo najprej mlin iz samega zidovja osnovan in z vsemi potrebnostmi v velikej meri preskrbljen. Goni ga voda Drušljavica. V mlinu se nahaja oddelek, ki služi kot zapor za kazni pri malih pregreških in na kratek čas. Poleg mlina proti zapadu je drugi oddelek kot bolnišnica za razne bolnike. Potem je velika pekarna, v ktorej se mesí in kruh peče; tukaj dela pet pekov vsak dan. Zraven je klet ali vinarnica z vinom, žganjem in jesihom. Nadalje je sočivnica, posebno bogato oskrbljena, kajti sočivje je glavna hrana samostancev, ker jim je meso strogo prepovedano. Jedó se pa tudi ribe in sir, ki se napravlja v posebnej samostanskej sirnici.

Zapadna stran je najkrajša, a na petih nadstropjih. V tem oddelku so dve crkvi in bratske celice.

Od te zapadne strani pojdemo na poldnevno. Ta se je v poslednjem času obnovila in ima štiri nadstropja. V tej se nahaja občna obednica, obširna bolnišnica, knjižnica, a drugo so celice.

Iztočna stran samostanskega poslopja je bolj dolga kakor zapadna in je čisto obnovljena. Tukaj so samo celice, a ničesar drugega. I tako smo došli zopet do samokovskih vrat, pri kojih smo začeli. Dodati nam je še, da teče v samostanu šest studencev z obilno in kristalo-vidno vodo, koja je o letnem času mrzla kot led in jako zdrava za pitje.

Knjižnica samostanska je bila jako bogato napolnjena s starinskimi rokopisi in kožanami (pergamenti). A mnogo se jih je izgubilo o raznih nesrečnih slučajih, ki jih je pretrpel samostan, posebno pa pri požarih. Poslednji požar je bil leta 1833. No pri vsem tem še ima dosti zanimivih spisov za jeziko- in starinoslovce. Pretečeno poletje je bival učeni dr. Konstantin Jireček dalje časa v samostanu, da izuči samostansko knjižnico. Kedar nam izide plod njegovih studij, najdemo morebiti tudi v njih za naše čitatelje kaj zanimivega, kar jim tukaj obečam priobčiti. *A. Bezenšek.*

Slavospev Slomšeku.

Večna Tebi čast, vladiká slovenski!

Ki z nebes poslan, kot apóstol vzvišen

Prišel si med nas zbeغانé sinove

Mátere Slave.

Bede tožni mrak kot kopréna črna,

Kril je brižni rod, v sponse robstva vklenjen;

Žalomili vzdih prosil je iz néba —

Odrešenika.

Glej, in zadenél po slovenski zemlji

Krepki glas je Tvoj, blagovestnik božji,

Kot proróka klic, ki zveni v bodočnost,

Drámil je národ.

Tvoj vznešéni duh, kot mogočen orel

Nad slovenski svét razprostrl je krila

In skovirjev roj iz vilinskih gajev

Plah je pobégnol.

Skrben kot pastir ovce po livadi

Pasel vernih duš Ti si zbrano čredo

In sladké pojóč vodil njo k studencu

Božje modrósti.

Kot marljiv vrtnik v vinogradu božjem

Z blago si rokó ljudstvu v srca vsajal

Rodoljubja kal, negoval cvetlice

Svetih krepósti. —

Blagoslov nebes spremlja Tvoje čine:

Sétve Tvoje sad zlati klas poganja

In slovenski rod dviga se ponošen

V luči prosvéte!

Lovro Anžetov.

Dr. Ljudevit Gaj in ilirska ideja.

(Dalje.)

Začetek Gajevega delovanja.

Ker se je Gaj posebno mnogo bavil s povestnico svoje domovine, je spoznal, da se ogromno število knjig in rokopisov, ki se njegovega naroda tičejo, zbranih nahaja v Pešti, deloma v vseučiliščneji, deloma v muzejskeji széchényisko-narodneji knjižnici ogerskeji, — ker so po odstranjenji jezuitskih, pavlinskih in še nekijh drugijh samostanov na Hrvatskem skoro vse bogate knjižnice njihove prenesli na Ogersko, a vzlasti najznatnejšo pavlinskega samostana v Lepeji glavi v knjigoshrambo ogerskega vseučilišča. Zato se odloči nauke nadaljevati ter poslušati ogersko pravo v Pešti, da se mu prilika ponudi, spoznavati ono veliko književno blago, ktero je nemila osoda njegoveji domovini vzela. — Tu v Pešti se Gaj spozna in spoprijazni s pesnikom glasovite pesni „Slávy Dcere,“ z Janom Kollárom, ki je bil takrat propovednik slovaške evang. občine peštanske. Občenje s Kollárom, očetom vzajemnosti slovaške, je bilo srečno ne samo za Gaja, temveč je tudi za hrvatstvo ter vse jugoslovanstvo, kakor posrednje tudi za slovanstvo sploh, prekorišten, neprecenljiv plod obrodilo. — Razgovori s Kollárom o pravopisu, novinah in drugijh narodnih poslijh so napotili Gaja, da si odbere za svojo glavno zadačo: probujevati narod k novemu duševnemu življenju.

Kot začetek Gajevega delovanja se lahko smatra njegova razprava o pravopisu, ktero je izdal pod naslovom: „Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisa“na, poleg mudrol'ubneji, narodneji i prigospodarneji temel'ov i zrokov, od L. o. G. — Kurzer Entwurf einer kroatisch-slavischen Orthographie nach philosophischen, nationálen u. ökonomischen Grundsätzen. Von L. v. G. Vu Budimu, iz tiskarnice kralj. vseučilišča 1830.“ 8°. 27 str. Pisatelj predlaga tukaj, da se stara neslovańska pisava povsem popravi, ter priporoča, naj se za poznamenovanje vsakega glasú po češkem primeru („skladný pravopis“) uporablja tudi posebno, enostavno znamenje ali pisme, a ne po dve ali tri črke zajedno, kterim so glasovi po svojej naravi med seboj celó različni. S to razpravo, ki je, kakor sam pisatelj spričuje, med srbsko že tedaj za svojo narodnost plamtečo mladino pridobila mnogo resničnih in srčnih prijateljev, je postavil Gaj temelj sedanjemu pravopisu ter posrednje noveji hrvatskeji, pa tudi slovenskeji književnosti. Prav veli Kurelac o tej knjižici (l. c.): „Drobna in mala, postala nam je od večje koristi, nego da bi Bog zna kake tehtne učenosti polna bila. Kajti iz nje se je izvila ona presrečna edinost v pravopisu v latinskeji polovici ter pri sosednih bratih

Slovincih, ktere še ona sedaj moralno in književno z nami družī, vez, kojo je takoj s prvega početka hotela zavist raztrgati ter vse moči v to upirala, tako da je povestnica o našem pravopisu svojo pragmatiko zaslužila. To je trud in spomenik onega moža (Gaja), ktereга danes pod zemljo spravljamo, in vsled tega že, bilo bi tudi to samo in edino, bi mu naj ime ostalo na veke“.

Tako je Gaj pozivajoč svoje rojake na književno delavnost po primeru drugih bratov slovanskih razvil že leta 1830. prvi v kajkavskem narečji idejo o „književni vzajemnosti“. —

Dovršivši nauke se vrne Gaj kot doktor prava z velikanskimi osnovami v domovino ter postane beležnik pri banskej stolici v Zagrebu, kjer tudi zapriseže meseca januarja leta 1831.

Ravno tedaj je bila za Slovane znamenita doba. Čehi so vstali junaško, da rešijo svojo slovansko narodnost pred Nemci, temi nikdar Slovanom odkritosrčnimi prijatelji, ter da svojo domovino duševno prerodé. Začeli so spoznavati imenitni poklic, ktereга jim je odločila povestnica. Na Ogerskem so zopet Magyari napovedali vsem Slovanom boj, da zateró njihovo duševno in narodno življenje ter jih vse pretvorijo v same čiste Arpadovce. Živejša narodna samozavest, ki se je posebno po smrti cesarja Jožefa II. pojavila v Magyarih (1790.). je v njih težnjo probudila, da naj njihov jezik mestó dotedanje neutralne latinščine postane vladajoči jezik v kroni sv. Štefana, in da bi se njemu pridobili ali podvrgli vsi ostali nemagjarski narodi, ki v ogerskej kroni prebivajo.*

A kaj je narod brez narodnega jezika?! — Karkoli kateri narod doseže, se ima za vse uspehe svojega truda većinoma zahvaliti jeziku materinemu. Vsak narod se more samo v svojem domačem jeziku izobraževati; a da se popolnoma izобрази, mora se jezik njegov uvesti v vse mogoče kroge, javne in domače; beseda materina se mora glasiti z lece v cerkvi, s stolice v šoli in izza pisne mize v uradu. Razvoj v duševnem življenji se ne dá nikjer misliti, koder ni razvite besede domače. Glavni živec se narodu vzame, ako se mu prepové ali kratī govoriti v

* Tako je leta 1826. ogerski sabor, drzno teptajoč sveta prava vseh narodov ogersko-hrvatskej kroni podložnih, očitno razsodil, da so vsi narodi na Ogerskem eden narod, ter je z vzklikom: „quis potest dubitare convenientissimum esse, ut in Hungaria lingua hungarica sit communis,“ odločil, da se v narodnih šolah tudi pri Hrvatih v narodnem jeziku samó verozakon predava, in to dokler ne bodo vsi znali magjarski; da se nikomur ne pripušeča v drugi razred, dokler se magjarski ne nauči; da se ustanové pripravnišča za magjarske učitelje in stolice magjarskega jezika v semeniščih itd. — ktere neumnosti je pa cesar in kralj Franc takoj zavrgel.

Tej magjarskej drznosti se je rogál tudi pok. ostrogonski kanonik Szabó Pavel v tem-le distichu:

„Haecenus os asini clauderat lingua latina,
Nunc aperit rictus hungara lingua bovis“.

materinem jeziku. Samo v svojem govoru je ljudstvo pristopno, da se versko, нравstveno, državljansko in znanstveno izobražuje. Ako narodu ne privoliš prosto govoriti materinščine, se ti nikdar ne povzdigne do višjega duševnega razvitka. Samo to, kar narod v svojem jeziku vstvari, se sme reči, da je njegovo; zatorej nam kaže tudi jezikovna olika o vsakem narodu, koliko je dosegel.

Vse to je Gaj z bistrim očesom promeril in spoznal, da so oni dogodjaji odločilni znakovi za bodočnost njegovega naroda in domovine. — Videč, kako je njegov nekdanj mogočen in slaven narod sedaj skoro pozabil, da se v njem boljši del nahaja, da je v njem duh, ki bi se mogel nad vsem ponositi in si pridobiti priznanja in slave na svetu: odloči torej trdno mladi rodoljub, da opustivši vsak drugi smer v svojem življenji posveti ves svoj čas, vse moralne in materijalne moči edinej zadači, da narod, kljubu pretečej mu nevarnosti še vedno v mrtvilu dremajoč, na samozavest probudi, ter da v njem oživotvori že v prvej svojej mladosti v svojem rojstnem mestu začeto, samovzkliko, a pozneje v učenem svetu znanstveno dovršeno idejo slovanske prosvete, pak da ga tako vzpodbudi na novo življenje narodno v duhu slovanske vzajemnosti, da bode pripravljen, kedar ga mati Slava pozove na boj za domovino, narodnost in dedinstvo.

Dobro znajoč, da je narodna književnost najkrepkejše in jako izdatno orožje proti neizmernemu številu protivnikov in neprijateljev naših kakoršne koli vrste, mu je bila prva skrb narod pridobiti za domačo knjigo, da ga tako v narodnem jeziku ohrabruje za narodna slavna dela, t. j. na obrambo svojega jezika, svoje narodnosti, svojih slobodščin ter na pospeševanje vseobčne naobraženosti.

Gajeve „Novine“ in „Danica“. „Hirstvo“.

Pripravljajoč se na reševanje svoje velike naloge je Gaj odmah opazil, da se brez javnih glasil ne more veliko na narod delovati in uplivati. Kajti javni listi delujejo mnogo močnejše in tudi uspešnejše bodisi od ktere koli knjige, ker po večkrat izhajajo in v dosti več rok pridejo, nego li ktera koli druga vrsta spisov. Za to mu je dalje bila prva skrb, da utemeli novine v narodnem jeziku.

„Pridite drugovi“ — prizival je mladi Ljudevit mlade svoje prijatelje — „pridite s tujih stez v „kolo domače književnosti.“ Učilišče narodnih nimamo; naj nam torej vsa domovina bode ena učilnica, a vsi mi sinovi njeni med seboj zajedno učitelji in učenci“.

Ta klic navdušenega domorodca ni ostal glas vpijočega v puščavi. V kratkem času se zbere okoli njega nekoliko mladih umnih rodoljubov,

in Gaj je že mogel leta 1832. prositi dovoljenja za izdavanje političnih novin in književnega časopisa.

Ali to je bilo težavno delo; ne morda zaradi tega, da se ni našlo čitateljev in predplačnikov, temveč za to, ker niso Magyari trpeli, da začno poleg njih tudi drugi narodi živeti svoje novo narodno življenje. In zares ogerska vlada, upirajoča se silno vsakemu nemagyarskemu narodnemu gibanju, Gaju novin izdavat — ne dovoli. A mladenec v cvetu svojih let, z duhom narodnim ves prešinen, z znanostmi obogačen, neomejene ljubezni do naroda in domovine plameneč, se ne dá oplášiti, temveč navdušeno vsklikne: „Još Hrvatska nij' propala!“ ter se ojunaci izvesti delo, ktereга toliko vekov ni moglo izvršiti!

Videč pogibel s severa pretečo, za tem skrajno nemarnost svojega prebednega naroda, kar se tiče duševnega življenja, ter znajoč, da se mora ogenj z ognjem vzpihati, pa trdno uverjen, da so novine ona čudovita iskra, s katero se bode gradivo razplamenelo, se poda na pot v Beč, da si od samega vladarja izprosi dovoljenja (privilegija) za narodne novine. S pomočjo českega grofa Kolovrata, ministra notranjih poslov, se mu posreči zadobiti audienco pri Nj. c. k. Veličanstvu Francu I. In česar magyarska vlada ni dopustila, — podeli petindvajset-letnemu mladenču avstrijski cesar uvidevši plemenitost Gajevega namena.

Stanje našega presrečnika si torej lahko mislimo.

Dne 20. oktobra leta 1834. izda Gaj svoj prvi proglas, s katerim je pokrenol duhove na novo delo in življenje, v kajkavskem in posebej v štokavskem narečju. V tem proglasu je načrtal smer političnih novin in naznačil pravec in zadačo književno-zabavnega časopisa. Takoj v začetku prihodnjega leta 1835. se prikaže na obzorji hrvatsko-slovanskem nova prej nevidna prikazen: dne 6. januarja zagledajo v Zagrebu svet prve „Horvatzko-Slavonzko-Dalmatinzke Novine,“ a 10. i. m. priloga jim „Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka“. — Narodna prislovica: „Narod brez narodnosti je telo brez kosti“ je bila kot praistina brojem na čelu, a v „Danici“ načelna pesen od Dragutina Rakovca: „Danica,“ v kojoj pesnik kliče:

„Z Daniczum

Zbudimo sze y poszlujmo:

Szlosnim korakom putujmo,

Da nam ono ne pogine,

Shto je nashe od ztarine

Z Daniczum“.

„Slavija“ — piše A. Tkalčević — „zaigra radosti, a dušmanski pekel zadoni od tuge in nevolje, nikdar se ne mudeč kovati orožja, da prevale te tornje v kratkem pozidane. Hiter je bil napredek, tip narodov je močnejše bil, a krv je tem živahnejše po žilah tekla ter mrzlo telo

dobro ogrevala. A to se je zgodilo samo na Hrvatskem. Druga plemena okoli Hrvatske se nahajajoča niso razumela zvoka te archangeljske trouble.“*

S početka se je namreč pisalo v navadnem razrečji kajkavskem, kakoršno govore prebivalci, v čijej sredini sta lista izhajala; a isto tako s pravopisom običnim „horvatskim“ in „slavonskim“ — kar je bilo tudi povsem naravno in modro. Kajti razlog, da je Gaj novine v svet poslal za potrebo v tej jako ozkej pokrajinskej obleki, bil je ta, da si takoj v prvem začetku ne odtuji Kajkavcev, med kterimi je svoje delo začel, temveč jih v svojo podporo uporabi, da mahoma ne zastane.

Ali kmalu se je uveril, da ne more kajkavščina, ker še ni v knjigi dosti razvita in le malo prostora obsega, postati vsem Jugoslovanom književni jezik; kajti ono navdušenje pri pojavu novin v narodnem jeziku, akoprav veliko in močno, je vendar nastalo samo v najožjem krogu, kajti večina Hrvatskega kakor tudi druga plemena so ostala nedotaknena. Ali tudi te dele jugoslovanskega naroda je hotel, da moral je gledati, da jih probudi občni buditelj. Za to je njim moral govoriti v glasu vsem več ali manj razumljivem, v glasu, ki se je že nekoliko začul po svetu. A to je ravno narečje štoka vsko, ktero ne govori samo mnogo Hrvatov, temveč tudi vsi Srbi, blizu okoli pet milijonov bratov, in ktero je bilo že po staro-hrvatskih pisateljih v Dalmaciji najbolj obdelano ter se je začelo v knjigo tudi pri Srbih po malem presajati. In zarés Gaj se je bil že takoj v početku postavil na najširjo narodno osnovo, in že v prvem broji „Danice“ je v svoj krog potegnil tudi Štokavce; poleg Kajkaveca Rakovca peva odmah tudi Štokavec V e k o s l a v B a b u k i ć (a vendar v starem pravopisu):

„Lipo ti je Danićino lice,
Još je lipše njeno dobro srđce,
Koje ljubi vse stare Horvate,
Srblje, Bosnu, Heregovce brate,
Ljubi ono drage još Slavonce,
Štajerce i Kranjce, Gorotance:
Jer su ovo bratja od starine,
Sini jedne drage domovine.
Svi su ovo Horvatjani bili.
Zdravi bili, rujno vince pili!“

Ko je pa za tem Gaj v desetem in sledečih brojih „Danice“ razložil pravila o novej pisavi v posebnej razpravi, s ktero je svojo prvo „osnovo“ od leta 1830. popravil in svoj novi sostavni pravopis v življenje uvedel, se odloči, da isto tako brez odlaganja tudi uvede čisto štoka vsko narečje, in se tako bolj k svojim bratom na jugu približa ter si v svojih težujah njihovo pomoč, bodisi tudi samo moralno pridóbi. Nekaj časa se je še pisalo v obeh narečjih, a že čez leto dnij — od

* „Danica“ 1848. Članek „Razmatranja domorodna“.

leta 1836. je obdržala tako v „Novinah“ kakor v „Danici“ nad vsemi narečji zmago in nadvlado štokavščina, in sicer ie-kavskega izgovora, kar se je zaznamenovalo z najetim pismenom „đ“ (ktero se izgovarja ali kot „je“ — v kratkih, ali kot „ie“ — „ije“ — v dolgih slovkah) — „naj bi nam ono tako“, kakor veli V. Babukić, „zbralo in zjediniło vsa naša narečja v eden književni jezik in da bi se vsak čitatelj opazivši ga odmah spomnil vseh naših narečij“.*

Imajoč pravopis in jezik, je še trebalo poskrbeti se za ime, s katerim se naj novi jezik naziva; kajti „hrvatsko“ ime je bilo sedaj na poti. Pod „hrvatskim“ jezikom je namreč ljudstvo svoje kajkavsko narečje razumevalo; vrh tega pa niso imena hrvatskega hoteli isti Hrvatje v Slavoniji in Dalmaciji, kateri so negovali svoja pokrajinska nazivanja. Še manj je kazalo imenovati novi književni jezik „srbski“, ker se je pod tem inače tudi med ljudstvom malo poznanim imenom smatrala tedaj še srbsko-rusko-erkvenoslovenska zmes; a k temu je bilo ime „srbsko“ tudi ime religijozno, označujoče naslednike iztočnega ali grškega — pravoslavnega — veroizpovedanja. Tudi naslov „slovinski“, kterega so nekdanj upotrebljevali stari pisci v Dubrovniku, ostalej Dalmaciji in v Bosni, ni imel upanja, da se ukoreni v narodu. A za ime „slovensko“ se ondaj skoro znalo ni. — Da se ogne Gaj vsakemu razporu in bratskemu nesporazumljenju, krsti novi jezik tudi z novim imenom, prozvavši ga jezik „ilirski“. In tako izdá urednik na premnoga zahtevanja domorodnih mož, da bi se novine, ker je bil eden jezik, mesto samo hrvatskih nazvale tudi z občnim imenom, proglas, v katerem je naznanil, da se v bodoče tudi naslov novinam spremeni. To se zares zgodi z novim letom 1836., ko stopita Gajeva lista narodu pred lice v novej prazničnej, po pravo hrvatsko zakrojenej obleki, kot: „Ilirske narodne novine“ in „Danica ilirska“.

S tem občnim imenom „ilirskim“ je mislil Gaj vsa jugoslovanska plemena združiti v enem smotru. Znal je namreč prav dobro, da ne bode nikdar svojega namena dosegel, ako v eden krog ne potegne vseh Slovanov, ki na jugu živé; kajti za utemeljenje književnosti, kakoršna bi mogla odgovarjati tedanjim potrebam, je bilo potreba mnogo in premnogo umnih močij, katerih izmorejo samo narodi broječi na milijone ljudi. Zato je on tudi ta svoj korak v „Danici“ razložil dokazujoč, da je južnim Slovanom, kateri akoprav po raznih pokrajinah različna narečja in podnarečja, vendar le prav za prav samo eden jezik (jezik kot četrto poglavitno narečje slovansko) govore, neobhodno potreba se v literaturi zjediniti, to je, se enega književnega jezika pod enim skupnim imenom poprijeti; ta jezik pa naj — da ne bode nikomur krivice —

* „Ilirska slovnica“. 1854. str. 427.

nazivajo ilirski ter naj tako z združenimi močmi k pravemu naobrazjenju sodelujejo. V ostalem ostane vsak, kar je bil. V političnem in genezičnem smislu pa mogó Srbi tudi od sedaj, kakor do sedaj, ostati Srbi, Hrvatje pak Hrvatje. Da, abeceda in azbuka morete ena poleg druge brez vsake vzajemne škode obstajati, kakor tudi v nemškem jeziku švabhska in latinska pismena. Vsi izobraženi Srbi poznavajo latinska slova (érke), a hvala Bogu, malo je že tudi hrvatske mladeži, ktera ne bi cirilski znala čitati. To in ono dalje nič ne škodi. Samo v pismenstvu, samo v odnošenju k ostalej učenej Evropi naj bodo vsi „Iliri“, tako Hrvatje kakor Srbi in Slovenci. Drugega se ne zahteva od nikogar. A da je to zjedinjenje vseh teh narodičev pod tem klasičnim (bojda) imenom *conditio sine qua non*, ako hočemo, da se kedaj vzoporedimo z ostalimi izobraženimi narodi, mora vsak uvideti, ki ni peregrinus in patria ter zna in vé, kaj hoče reči beseda: literatura, prosvečenje. Vsak, ki je prijatelj svojemu rodu, bodisi Srb, Hrvat ali Slovenec, mora biti tudi prijatelj ilirizma!

Da jim pa ime „ilirsko“ ne bode tuje, se je pozival Gaj na to, da so starodavni Iliri, stanovniki nekdanjega Illyrika — pod katerim imenom so se za rimskega cesarja Konstantina Vel. (početkom 4. stoletja) razumevale vsekolike pokrajine med Donavo, jadranskim in črnem morjem — neki bili Slovani, in da so današnji prebivalci teh krajev pravi njihovi potomci, kakor se je pozneje trudil to v „Danici“ leta 1839. obširnejše dokazati. Z večjim pravom se je mogel nadalje tudi na to opirati, da se je tedaj vsaj eden del južnih Slovanov službeno imenoval „Iliri“, namreč Srbi na Ogerskem in večina bivših Napoleonovih Slovencev v nekdanjih „Provinces illyriennes“; a osobito še na to, da so v srednjem veku in v sledečih stoletjih inostrani kakor domači pisatelji imenovali nektere dele južnih Slovanov „Ilire“ in njihov jezik „ilirski“, poimenoma v Dalmaciji, Slavoniji in Bosni.

(Dalje pride.)

Doneski k filozofičneji terminologiji.

(Dalje.)

3. Urtheil — s ô d.

Iz dveh ali več pojmov nastajajo (logične) sestave, ki se imenujejo: Urtheile. Ti nastajajo zjedinjavanjem ali zlaganjem predstav ali pojmov, n. pr. pojem (predstava): *drey ó* in velik dajeta rek: drevo je veliko ali drevo ni veliko.

Temu činu zlaganja pojmov (predstav) v réke odgovarja popolnoma slovenska beseda sôd¹ (z dolgim širokim ô-jem, odgovarjajočim inoslovanskemu: u, na pr. sud = sôd v hrv.). Ako se jemlje za Urtheil izraz sôd, ni se zamembe s sôdom = posôdo bati, ker je raba pre-različna. Zato menim, da je bil Cigale prebojazljiv, ker je za Urtheil postavil na prvo mesto izraz sôdba, na drugo pa sôd (Term. 128).

Vendar pak sôdba navadno pomenja oblastnijski sôd, Urtheil in Gericht. Prav je storil Belosteneec, ki rabi za judicium edini izraz sud, na pr. judicium temerarium = nerazborni, nepremišljeni sud (I. 17), sud = judicium, opinio, sententia, sensus, crisis (II. 524).

Lehre von den Urtheilen je nauka o sôdu (Cig. ima sôdoslovje); Urtheilskraft (po hrv.) razsôdnost (Cig. l. c.). Beseda razsôd pomenja razrešenje ali razvozlanje dvomnega sôda, tedaj n drobno njega poznavanje. Urtheilsfähig je razsôden, razsôdljiv v aktivnem, pa tudi pasivnem pomenu. Zaradi določnosti se meni za Urtheilskraft bolje vidi razsôdnost nego razsôdljivost, katero slednjo Cig. pred prvo postavlja.

4. Wissen — vedeti; znati.

Za wissen imamo dva izraza: vedeti in znati, ki pa nista čisto enakega pomena. To potrjuje njiju različna raba, ker se ne dasta vselej zamenjavati, na pr. v reku: na gosli znati (ne: vedeti). Tudi znan in veden (— ena, -o) se ne dasta zamenjavati, na pr. on je meni znan (ne: veden).

Glavni razloček je: vedeti pomenja notranji čut česa,² znati³ pa čut zmožnosti k nekemu djanju, na pr. on zna hoditi. Zato je vedeti, vedenje nemški: wahrnehmen, bewusst sein, das Bewusstsein von etwas haben, znati pa verstehen, sich auf etwas verstehen, kennen. Odtod prihaja, da vest pomenja das Bewusstsein, das Gewissen; vesten poleg gewissenhaft tudi bewusst (pasiv.); nevesten gewissenlos pa tudi unbewusst (pasiv.); prim. Belost. vestovit conscius, vestovitost

¹ V razlaganju sôdov (Urtheile) nisem popolnoma Brentano-vih mislij, kakor jih ta učenjak v svojej psihologiji razlaga. Čudno, da se navadna in starejša razlaga logičnega sôda popolnoma vjema s slovansko besedo, ki zlaganje pomenja. Po Trstenjakovem razlaganju je beseda sôd sestavljena iz sô (= s) + d (= diti), tedaj nekaj zloženega; prim. enako Mikl. razloženie v Lex. 977. Tudi sôd = posôda je čisto enaka prejšnjem ter pomenja nekaj zloženega. Zato tudi glagol: sôditi pomenja: skladati, prikladati se, pristojati se in to, kar v nemškem passen. — Da še enkrat o log. in psychol. pomenu sôda govorim, je log. sôd zlaganje pojmov v reke, psychol. pa zraven tega zlaganje in skladanje sôda s samovestjo (ein Erkenntniss-act). Brentano ima sôd edino v slednjem pomenu, namesto v obeh.

² Staroslov. věděti, scire, intelligere; Mikl. Lex. 120.

³ Staroslov. znati, noscere; Mikl. primerja znati z got. kunnan; kann (Lex. 231).

conscientia (II. 562) in Cig. svest (f.) Bewusstsein, nesvest (f.) Bewusstlosigkeit (Term. 15) — kakor tudi Belost. zvest (f.) conscientia (II. 648) poleg svest (f.) (II. 526), svest (adj.) bewusst (akt.) in nesvest (adj.) bewusstlos; — zavedeti se: sich bewusst werden, zaveden: bewusst, zvest: treu, zvestoba: Treue. Vendar pak se zraven nahaja veda: Wissenschaft,¹ neveden: inscius, vešč: gnarus, practicus, tedaj v smislu praktičnega znanja.

Znati, znanje pak bolj in navadno znači prikazavanje vedenja, bethätigttes Wissen = Kennen. Zato ima Belost. za znam: scio, calleo, nosco, cognitum habeo (II. 638);² odtod znanje das Wissen (= obseg tega, kar kdo zna), tudi Belost. znanje = scientia (I. 1091, II. 639) in Cig. (Term. 140). Zato je prava beseda za Wissenschaft: znanost; prim. članek: znanost pri Belostenci (II. 639), kjer se 14 vrst znanostij našteva; na pr. znanost narave (physica), znanost brzoga pisanja (stenographia), znanost lagvomerjenja (stereometria) in dr.

Za Wissenschaft (lat. doctrina, disciplina, scientia) ima Cig. na prvem mestu izraz: znanstvo (Term. 140), izraza: znanost³ pa celó ne, oboje po mojem mnenji brez razloga, ker znanstvo v obče pomenja Bekantschaft;⁴ prim. znanec der Bekante, cognitus, certus homo (Belost. II. 639).⁵ Zategadel bi bolje bilo že utrjeno besedo znanost na prvo, a manj navadno: znanstvo na drugo mesto devati. Ker pa od substantiva znanost ni adj. znanosten tako navaden, zato se rabi za wissenschaftlich prilog znanstven in za wissenschaftlichkeit znanstvenost (Cig. Term. 140). Zato Mann der Wissenschaft znanstvenik, prim. Cig. znanstvenjak. Drugi Slovani rabijo za Wissenschaft navadno náuka, náučen (Cig. l. c.). Besede: veda, vednost, vedenje imajo se za Wissenschaft bolj v psihološnem pomenu jemati kot Wissen = Bewusstseinszustand, Bewusstseinsact des Wissens⁶.

5. Allgemein* (generell, universell) — skupen (splošen, občen).

Tri vrste vkupnih sôdov (kakor tudi pojmov) se dajo razločevati:

a) takih, ki se na čisto nedoločeno število raznih stvari nanašajo (commu-

¹ Staroslov. vědъ, f. scientia, Mikl. Lex. 120.

² Glagola vedeti, kolikor sem ga jaz iskal, Belost. nima.

³ In vendar se ta izraz tudi s hrvatskim lepo vjema, prim. „akademija znanosti“.

⁴ Staroslov. znanstvo, cognitio, indicium; Mikl. Lex. 231.

⁵ Besedo znanec rabijo nekóji tudi v aktiv. pomenu = der Kundige, prim. Belost. mudroznanec philosophus, malo-znanec sciolus in znan = sciens na pr. geographus: znan zemelskoga ispisanja (I. 603). Vendar pak ta raba ni po duhu našega jezika, ker ima znan pas. pomen.

⁶ Prim. staroslov. věděniye cognitio, Mikl. Lex. 120.

niter); b) takih, ki imajo vseskozi in vselej veljavo (universaliter); c) takih, ki veljajo samo za pojedine vrste pojmov (generaliter). Prvi so v k u p n i, s k u p n i, t u d i o b č n i s ō d i (a). Posebna njih vrsta so p o p r e č n i, t. j. taki, ki zadevajo nedoločeno množino ali tudi večino pojmov. Prim. gledé na prvo vrsto s ō d o v Cig., ki ima za gemeinsam, gemeinschaftlich v k u p e n (Term. 45), in Belost., ki in universum prevaja s p r e k (I. 1276) in generaliter s s k u p n o (I. 600), a ne popolnoma točno, kakor se bode pozneje videlo.

Druge vrste (b) s ō d i so v s e v e l j a v n i, o b č n i; prim. Cig. allgemein o b č e n (Term. 3), Belost. universalis o b č i n s k i (I. 1276).

Tretje vrste (c) s ō d i so s p l o š n i;¹ prim. Cig. generell s p l o š e n (Term. 45); Belost. ima tudi za generalis: o b č i n s k i (II. 279), ker on izrazov communis, universalis in generalis natanko ne razločuje.

Od dotičnih prilogov izvajajo se samostavniki za Allgemeinheit: a) s k u p n o s t, v k u p n o s t, o b č n o s t,² p o p r e č n o s t (Durchschnitt); prim. Cig. Gemeinsamkeit: v k u p n o s t (Term. 45; — b) o b č n o s t, v s e v e l j a v n o s t; prim. Cig. Allgemeinheit: o b č n o s t (Term. 3); — c) s p l o š n o s t.

6. Besonder — poseben, delen.

Pójem ali s ō d, skupnemu nasproten, je tak, ki se na kakov pojedin predmet nanaša (singulár, specialis, besonder) (a); oni pójem ali s ō d pa, občenemu ali splošnemu nasproten, ki se na déle kake celote ali na enote nanaša, je particulár, particularis (b).

Za prvo vrsto (a) bi najbolj služil izraz p o s e b e n. Cig. ima besedo e d i n i t (po Vuku): singuláres Urtheil, Term. 31.; prim. vereinzelt Term. 151. Ta izposojeni izraz je gotovo boljši nego oni, ki se pri Cig. nahaja na str. 108: singuláres Urtheil = s ō d b a o p o e d n i n i, ki je preumeten in brez priloga. Belostenec ima za singularis o s e b u j n i, o s o b i t (I. 1123), ker mu o s e b e znači seorsim (II. 327). To bi odgovarjalo našemu zaimenu o s e b e n. A Vendar tudi ta izraz ni prikladen, kajti o s e b e n je persŏnlich (Cig. 87) in individuell (Cig. 58), o s o b i t pa to, kar Latinci imenujejo: praerogativus, peculiaris, eigenartig, hervorragend. Tudi p o s a m e n (posamezen) ne sodi, ker bi p o s a m n i s ō d i bili taki, ki se redkoma nahajajo, ne pa taki, ki se na posamne predmete nanašajo. Izraz p o s e b e n pa je nasproten besedam v k u p e n, s k u p e n, kakor tudi p o s e b e (j) besedi v k u p (e)j, n. pr. v k u p n o premoženje — p o s e b n o premoženje; v k u p s o hodili — v s a k j e p o s e b e j hodil. Zato ima tudi Cig. prav, ki besedi p o s e b e n daje pomen

¹ Trstenjak izvaja besedo splošen iz besede: spol (Geschlecht).

² Občen je prvotni izraz za communis, občina communio (-tas); prim. starosl. obьštъ particeps, communis, Mikl. Lex. 484.

besonder (Term. 13). Besonderheit je posebnost. Izrazu poseben gre torej prednost, ker je domač, akoravno ima tudi še pomen: praerogativus n. pr. posebna čast. Vendar pa se popolnoma dvoumnostij ne dá izogibati in pedantičnim biti, ter novih izrazov iskati ali kovati je bolj nevarno nego pri dvoumnih, pa svojih ostajati.

Druge vrste sôdi (b) so délni; prim. Cig. besonder delen (Term. 13). Preumeten je Cigaletov drugi izraz za particuläres Urtheil: sôd (b a) o nekoličini (Term. 85). Gledé na délni prim. Belostenčev slovar: partite, délno (I. 871). V nefilozofičnem smislu je partikulär osebujni (Belostenec) ali osebujni: odtod osebujnik (= na samom brez časti živuči) idiotes (II. 327); prim. slov. osebu-njek der Privatmann (po Dav. Trstenjaku). (Dalje pride.)

O potresu in njegovem uzroku.

Po velikej nesreči, ki je 9. novembra zadela mile nam brate Hrvate, donašajo vsi časopisi več ali manj spisov o potresu, da se tako narod pouči in natančneje spozna s to najstrašnejšo prirodno prikaznijo. Upam tedaj, da častitim bralcem prav ustrezem, če njim v kratkem nekaj omenim o potresih v obče, o zgodovini potresa, to je o načinu, kako so si to prikazen razlagali najstarejši narodi, kako jo razlagajo učenjaki dan-današnji in kaj mislijo učenjaki o zagrebškem potresu.

Potres imenujemo ono prikazen, vsled ktere se po notranjih močéh naše zemlje zdaj večji zdaj manjši del zemeljske skorje raznovrstno zaziblje. Po svojem velikem obsegu in groznem delovanji so potresi od vseh prirodnih prikaznij najstrašnejši, in ni strani svetá, ktera še ni po potresu zadrhtela. Pri potresu lissabonskem se je potresel na primer tako veliki del zemlje, da s svojo velikostjo lahko štirikrat celo Evropo pokrije. Doslej še ni nobena prirodna sila znana, ki bi v tako kratkem in tako hitrem času toliko ljudi uničila in tolike spremembe na zemlji prouzročevala, kakor potresi. Največja sreča za ljudski rod je to, da te grozne in pogubne prikazni samo le nekaj sekund, a redko kedaj po več minut trpé.

Gledé jakosti so potresi prav različni. Oni se namreč prikazujejo zdaj kakor najslabše drhtanje, zdaj pa ko najsilnejši trepet, ki vsako človeško delo uniči in vsled kterega tudi zemlja in pečine razpokajo ter se morje razburka.

Tudi gibanje potresov je različno. Ako se potres širi samo po do-ločenej meri, tedaj je potres črtalno podolžen. Taki potresi sledijo pri svojem širjenji navadno pogorje. V južnej Ameriki je bilo mnogo takih potresov.

Ako se potres s kakega mesta, kakor iz središča ali na vse strani ali pa samo na eno stran dalje širi, koleba pri tem gibanju zemlja sem ter tje kakor majalec na uri ali valovito morje; tedaj je potres valoven. Ti potresi so samo tedaj pogibelni, če so valovi veliki, kajti takrat kolebajo predmeti na zemlji v velikih nihih sem ter tje in se lahko porušijo.

Dalje je potres prestopajoč ali prenehajoč (successoričen), po katerem se zemlja navpično gor in dol giblje, in velikokrat se predmeti že na prvi udar rušijo in zemlja v višave meče. Takov potres je razrušil mesto Riobambo, in mrtva človeška telesa so našli na visokih holmeih. Dne 26. marca leta 1812. je tak potres popolnoma porušil Caracas v južni Ameriki ter 10.000 stanovnikov pokončal. Taki potresi se edino le začutijo na mestih, ki se nahajajo nad virom onih močij, ki jih uzročujejo. Ker se prestopajoči potres obično z valovnim potresom dalje širi, zato je navadno prestopajoči združen z valovitim.

Slednjic se še nahaja tako imenovani vrtilni ali rotatorični potres, vsled kterega se predmeti na zemlji, kakor drevje, hiše, stebri, da celó tudi celi večji deli zemlje zavrtijo. Taki potresi so bili v Kalabriji leta 1783., v Cataniji leta 1818. in v Valparaisi leta 1822.

Znamenito je dalje, da skoro vsak potres spremlja šum in ropot, in le redkokedaj se zemlja trese, pa ob enem ne sliši šum in štropot. Ta šum in štropot je vendar zelo različen; zdaj ropota, kakor voz po kamenitem tlaku, zdaj rožlja, kakor železne verige, zdaj bobni, kakor vojaški bobnarji, zdaj poka, kakor da se v gozdu drevje lomi, zdaj pa zvenči, kakor da se steklo in porcelan drobi.

Čeravno potresi navadno le malo trenutkov trpijo, se vendar mnogokrat perijodično ponavljajo; tako se je leta 1808. v grofiji pignerolskeje na Savojskem ponavljal potres 7 tednov, in grozni potres kumanski se je obnavljal 14 mesecev.

Potresni učinki se ne morejo primerjati z nobeno prirodno močjo, ker nobena druga sila ne more zvananje zemeljske skorje tako spremeriti kakor potres. Po neizrečenej sili potresa se odpirajo in zapirajo razpoki in zemeljska brezdna, hribi podirajo in razpokajo, studenci zasipavajo, izvirkali ali usahnejo ali pa močnejši postanejo. V ravninah vstvarja potres mnogokrat livkaste luknje in votline v zemlji, ki malim žrelom podobne mnogokrat vodo, vroče pare, črni dim ali celo plamen bljuvajo. Zemeljska tla se večkrat o potresu vzdignejo in tako vzdignena tudi pozneje ostanejo.

Razven po strašnej sili, katero potres v zemlji in na zemlji razvija, je še tudi grozen po svojej velikej hitrosti, s katero se širi, tako da mu uteči ni mogoče. Hitrost potresa je odvisna od jakosti prvega udarca, od sestave zemlje, iz ktere izhaja potres, od vrste tal, koder se razširjava in od meri bregov. Doslej se je hitrost samo nekterih potresov določila; ker

je od zelo mnogih okolnostih odvisna, je tudi pri različnih potresih različna. Strašni lissabonski potres je preletel na pr. v enej minuti $4\frac{1}{2}$ zemljepisnih milj ali 1650 pariških čevljev v enej sekundi. Potres, ki je bil leta 1846. v krajih reke Rhena, je preletel v enej sekundi 1376, on na Antilih pa 2180 pariških čevljev.

Ali pa se ta grozna prirodna prikazen po kakih posebnih znamenjih naznanja? V krajih, kjer se potresi mnogokrat prikazujejo kakor na pr. v CUMANI, QUITU, CHILU in posebno v PERU-U so opazovali učenjaki prirodo, da iznajdejo znamenja, po katerih bi potres prebivalcem naznanjali. Prosti ljudje v teh krajih so mislili, da potres naznanjajo sparni dnevi, zračna tišina itd. in v obče, da vreme naznanja potrese, a učenjaki so se prepričali, da vreme nikakor potresov ne napoveduje. Veliko učenjakov je trdilo, da nam silna in hitra sprememba na toploti in tlakomeru naznanja potres, ali novejša opazovanja nas učé, da potresi niso v nikakej zvezi niti s toploto niti s tlakomeri, in da tudi vetrovi ne naznanjajo potresov. No vendar nam to grozno prirodno prikazen priroda naznanja in sicer živali, ki prirodo po nagonu ali instinktu veliko bolj razumevajo, nego ljudje, in one nam tedaj potrese naznanjajo. Živali, osobito one, ki v zemlji rovljejo in v zemlji in vodi živé, nam s svojim nemiro in strahom potres naznanjajo. Humboldt je namreč opazil, da alligatori močvirje ostavljajo in tako prebivalcem naznanjajo potres. Italijan Poli je opazil, da je pred neapolskim potresom leta 1805. rogata živina s svojim žučanjem, psi s svojim tuljenjem, ovce s svojim bleketanjem, kokoši s svojim kokodakanjem, in konji s svojim ritanjem in hrzanjem naznanjali potres. Ali kdo bi pri nas, kjer so potresi le redke prikazni, iz takih znamenj sklepal na potres? Najsigurnejše znamenje potresa je poseben šum in podzemeljsko ropotanje, no vendar se je tudi večkrat slišalo ropotanje, ali potres le ni sledil. Tako je začelo dne 9. prosinca leta 1874. v mestu Guanaxuati na Mexikanskem o pol noči podzemeljsko ropotanje in trpelo en mesec, ali potresa ni bilo. Iz omenjenega tedaj sledi, da nimamo zanesljivih znakov, po katerih bi mogli že naprej sklepati na potres.

Najnovejše preiskave Francoza Aleksija Perrey-a in Nemca Falba nas učé, da so potresi v nekej razmeri z letnimi časi. Iz Perrey-ovih preiskavanj sledi, da so v Evropi o hladnih in mrzlih letnih časih gostejši kakor o toplih; jeseni in posebno po zimi gostejši kakor spomladi in po letu. Kako to odvisnost potresov od letnih časov Falb razlaga, omenimo, ko pridemo do njegovega razlaganja potresov.

Spoznávši se tako s potresi v obče preidemo lahko na različne načine, po katerih so si narodi od najstarejšega časa pa do dandanes to grozno prikazen razlagali.

Po besedah, s kterimi nam psalmist v 113. psalmu silno delovanje potresno opisuje, spoznamo, da je židovski narod silen potres zadel. Tudi

v 59. psalmu se omenja potres, vsled kterega so v zemlji razpoke nastale. Iz psalmopevčevih besed povzamemo, da so Židovi ta prikazek smatrali kot kazen božjo, ker nam on ničesar ne pripoveduje o uzrokih potresa.

Tudi stari poganski narodi so mislili, da je potres kazen srditih bogov, in sicer zato, ker so iz drugih pravilnih prikaznij spoznali brižno in modro uravnavo božjo, potrese pa imeli za nepravilne prikazni, in ker so zadnji vsled groznih posledkov tako strašni, jih morejo edino iz srda bogovi vstvarjati. Tudi stari Grki in Rimljani so mislili, da potres bogovi vstvarjajo, kajti oni so trdili, da potrese vstvarja Zeus ali Poseidon. Grški pisatelj Xenophon (IV. 7.) nam pripoveduje, da so Lacedaemonci o potresu hvalospjev Poseidonu popevali, da tako svojega srditega boga zopet pomirijo. Rimski duhovniki niso pri svojih daritvah o potresu posebnega boga imenovali, ker so bili v zadregi, da ne bi pravega na pomoč klicali ter tako še večji srd prouzročili.

Stari Indi niso potresov smatrali kot kazen božjo, temveč so trdili, da se bog iz svojega sedeža vzdigne in pri vsakem njegovem koraku zemlja zatrepeče; pri takem prehodu so mislili dalje Indi, da bog ljudi broji, in zaradi tega so skakali in kričali: to smo! to smo!

Stari Kitajci so mislili, da potres vstvarjajo hudi duhovi, ter so z daritvami te duhe pomirjevali.

Pesniki starih Grkov in Rimljanov so bili mnenja, da pod ognjeniki Titani in drugi junaki javkajo in ogenj bljuvajo. V Aetni pa po njihovem mnenju leži orjak Eukelas in vsakokrat, ko se obrne, zatrepeče cela Sicilija. Ropotanje pri trepetu otoka Išia primerja Homer z onim srditega gromovnika in ga pripisuje orjaku Typhoeu. Istega mnenja je tudi Vergil, a po Ovidu bljuje Typhoeus iz Aetne plamen in pepel.

Ker se potres velikokrat valovno širi, zato nahajamo pri mnogih narodih mnenje, da vstvarja potres gibanje kake velike podzemeljske živali. Tako na pr. pripovedujejo stanovniki južne Amerike, da s svojim plavanjem kit v sredini zemlje vstvarja potres. Japanesi trdijo dalje, da morska pošast s svojim repom na breg udarja, in da to vstvarja potres. V Talmudu se pripoveduje, da ta pošast Leviathan po imenu obsega svet, in ko jo solnce v rep zapeče, strese srdito zemljo ter tako vstvarja potres.

Kako pa so stari grški in rimski modrijani in učenjaki potres razlagali? Ti starodavni učenjaki so, kakor se iz njihovega mnenja o potresu vidi, to prirodno prikazen opazovali in njej uzroka iskali. Tako je že Pausanias razločeval trovrstno gibanje in sicer: 1. kolebajoče; 2. udar, po katerem se zidovi in strehe rušijo, kakor bi jih rušil vojaški stroj, in 3. gibanje, ki je pripodobno bilu srea.

Mnenje starodavnih učenjakov o uzroku potresov nahajamo v spisih od Aristotela in Senece.

Thales Miletski (640—545) prvi grški zvezdoslovec je učil, da zemlja na vodi plava, in da voda včasih z zemljo zadrhti, in tako je tudi mogočno, da se pri tem potresu novi izvirki vstvarjajo.

Plinij pripoveduje, da je Anaximander potres prorokoval.

On je razlagal potres tako-le: O veliki suši in dežu razpoka zemlja, in zrak, ki z veliko silo v zemljo stopa, uzročuje potres, zato se ravno o času velike suše in močvare navadno potresi prikazujejo.

Anaximenes je mislil, da se od zemlje za velike suše in močvare veliki deli odtrgavajo, in da to potrese uzročuje.

Anaxagoras Klazomenski je mislil, da ogenj uzročuje potrese, in na to mnenje ga je spravilo ali bljuvanje Aetne, ali pa potres Sparte leta 464., kateri je Anaximenes prorokoval in vsled kterega se je del Taygeta porušil. Da so že ti starodavni učenjaki različnim uzrokom potrese pripisovali, vidi se tudi iz razlage, po kterej so porušitev Taygeta razlagali. Sam Anaxagoras je trdil, da tu more več močij delovati, ali voda ali ogenj ali pa pritisek zraka. Podzemeljska voda zamore namreč neki del zemlje odtrgati in tako rušitev pouzročiti, podzemeljski ogenj pa tudi tako izdolbsti breg, da se poruši, in slednjič še zamore tudi silen zračni pritisek breg porušiti.

Aristoteles je trdil, da potrese vstvarjajo pari in zrak, ki je v zemeljskih votlinah, in zato se potresi posebno pogostoma prikazujejo v krajih, kjer se take votline nahajaja. Ta zrak zagiblje zemljo s svojim tlakom, in ker si zrak iz teh votlin luknjo išče za svoj izhod, zatorej z veliko svojo silo zemljo potrese. Zaradi tega tudi potres prej ne prestane, dokler vetrovi iz zemeljskih votlin ne proderejo in burje ne vstvarijo. Tudi podzemeljsko ropotanje vstvarja zračno zibanje v podzemeljskih votlinah, in od kakovosti votline odvisi tudi kakovost hrumenja. (Dalje pride).

Spektralna analiza kot pripomoček v astronomiji.

Spektralna analiza ali šarna ločba je v novejšem času postala najvažnejše sredstvo, po katerem astronomi kemično in fizično bistvo zvezd in sploh prikaznij nebesnih teles spoznavajo. Nekatere prikazni kakor na pr. izpreminjanje luči in barv nekterih zvezd, začasen prikaz zvezd, ki pa v kratkem ugasnejo, in osobito različnost barv nekterih nepremičnic so se le še po spektroskopičnih (šaromernih) izkustvih zamogle bolj na tanko spoznavati. In če mi tudi po spektralni analizi še ne moremo vseh vprašanj rešiti, in sem ter tje po prenašlih sklepah lahko zabredemo, nam vendar spektralna analiza ostane še najimunitnejši kažipot k spoznavanju onih prikaznij, ki se izven zemlje godé.

Poprej pa ko navedemo, kako si moramo misliti sestavo nebesnih teles, kaj in koliko nas učé spektroskopična preiskavanja, hočemo na kratko narisati bistvo spektralne analize.

Solnčni žarki, ki zadenejo stekleno prizmo, se ne prelomijo samo, ampak tudi razpršijo, t. j. oni se razdelé v barve, iz katerih so sestavljeni; kajti če žarke po prestopu iz prizme opazujemo, se vidi, da sedaj na drugo stran merijo kakor poprej, ko so prizmo zadeli, in da sedaj žarna kita ni bela temveč barvna, in to barvno ali pisano kito imenujemo šar ali spektrum. Širokost spektra je odvisna od širokosti špranje, skozi katero solnčni žarki v temno sobo dobajajo, dolgost pa od prizmine oblike in njene razsipalne moči. Barve sledijo v spektru vsigdar v istej vrsti, in sicer so poglavitne zaporedoma: rudeča, oranžasta, rumena, zelena, svetlo-modra, temno-modra in vijolasta. Navedene barve so poglavitne, pa ne edine, iz katerih spektrum obstoji, temveč barv je neštevilno veliko. Poglavitne barve prehajajo namreč ena v drugo, tako da se niti ena, natanko od druge ne odločuje.

Solnčna svetloba je tedaj sestavljena iz vseh šarnih barv; lomijo se pa trakovi različno, in sicer rudeči najmanj, najbolj pa vijolasti. Vsaka vrsta teh trakov se dá zopet lomiti, ne pa razpršiti; zatorej se enotni ali homogeni imenujejo. Ako pa vse šarne barve zjediniimo, nastane zopet solnčna svetloba; barvo te svetlobe imenujemo belo ali belo svetlobo. Da se pa sestavi bela svetloba, ni potreba, da se vse šarne barve zjediniijo; zadostujejo že nekatere, in sicer rudeča in zelena, oranžasta in modra, rumena in vijolasta; te barve imenujemo dopolnilne ali komplementarne poglavitne barve. Zjediniimo pa druge barve na pr. rumeno in modro, postane zelena barva in sicer sestavljena, ali te mešanice ne more naše oko razločevati od enotne zelene barve; zadene pa ta zelena sestavljena barva prizmo, razdeli se zopet v rumeno in modro svetlobo.

Ako se solnčni spektrum natančneje preiskuje in pregleduje (najboljše z daljnovidom), se vidi v njem veliko ravnih temnih črt. Te črte imajo vedno med seboj in med posameznimi barvami nepremeljivo lego; imenujejo se Fraunhofer-jeve črte. Ker so te črte v velikem številu — Fraunhofer jih je že nad 600 naštel — raztrošene po vsem spektru, se lahko dá po njih vsak del spektra ali vsaka barva na tanko določiti. Nekoliko črt se vidi že s prostim očesom in te najvažnejše ali najdebelejše črte poznamenuje Fraunhofer zaporedoma s pismenkami A—H, in sicer od rudečega do vijolastega konca.

Dolgo časa so si učenjaki te črte po krivem tolmačili kot praznine v solnčnem spektru. Ko je pa Fraunhofer spektre nekterih nepremičnic opazoval in jih solnčnemu spektru podobno našel, samo le da so bile črte drugače razredjene, in ko so se spektri drugih svetlob opazovali, še le takrat se je začelo bistvo šarov bolj natanko spoznavati.

Različne spektre uvrstujemo v tri poglavitne rede. Spektri prvega reda se razlikujejo od solčnega spektra le po tem, da nimajo črt, in zato se imenujejo nepretrgani ali neprestani spektri. Takov spektrum nam kaže vsaka razbeljena trdna ali tekoča tvarina; na pr. razbeljeni apnenec (Drummondova luč), ali dva šiljasta (ošpičena) ogljena kosca, skozi ktera teče močen električen tok; in tako tudi razbeljeno tekoče železo, ali platina itd. Ker so si pa spektri vseh razbeljenih trdih ali tekočih tvarin enaki, se po takih spektrih ne more na kakovost tvarin sklepati.

Celo drugače se kažejo spektri razžarjenih plinov in parov. Oni obstojijo namreč iz ene ali več svetlih prog, in take spektre imenujemo spektre druge vrste ali progaste spektre.

Spektri tretje vrste kažejo pretrgan spektrum, obstoječ iz barvnih trakov od temnih prog ali črt prepreženih, kakor se kaže spektrum solnea in nepremičnic sploh.

Drugo vrsto šarov ali progaste spektre so fiziki v novejšem času najbolj preiskavali, če so tudi to preiskavanje marsiktere neugodnosti ovirale.

Da so zamogli fiziki črte bolj natanko opazovati in njih medsebojno lego meriti, so po dve, tri ali še tudi po več prizem sestavili in si tako posebne šaromere ali spektrometre napravili. V spektrometrih se žarki opazujočih svetlob še bolj razpršijo, in spektrum je tedaj še bolj razpeljan. Dandanes so spektri skoro vseh plinov in parov znani. Določeno je, da ima vsak enotni, se vè da žareči plin svoj posebni spektrum.

V zadnjih letih se je še le dokazalo, da je spektrum enega in istega plina odvisen od gorkote in na-nj delujočega tlaka — o čemer se pozneje več omeni.

Kovinske spojine kažejo navadno le spektralne proge kovine same, a druge kemične spojine čisto drug spektrum kakor posamezne sestavine; plinove zmesi kažejo pa šare posameznih tvarin. Vse znanstvo o progastih spektrih se imenuje spektralna analiza. Po njej nam je mogoče še tako male količine bodi si ktere koli tvarine dokazati, in tudi še tedaj, če nam to po nobeni drugi poti ni bilo mogoče doseči. S pomočjo spektralne analize so se našli nekteri prej neznan elementi.

Spektri druge in tretje vrste so si pa v nekaki vzajemnosti.

Če namreč v spektru tretje vrste, kakor na pr. v solčnem spektru, vsi svetli deli ugasnejo, temni deli pa se v svetle spremené, nastane spektrum druge vrste ali progast spektrum. Če se tedaj svetloba v temnost, ta pa v ono spremeni, nastane iz šara ene vrste spektrum drugega reda. Zategadel in ker so nektere temne črte solčnega spektra na ravno istem mestu, kakor svetle proge nekterih plinovitih šarov, sta Kirchhoff in Bunsen spoznala, da mora med temi spektri nekaka zveza biti. To jih je spodbudilo do poskusov, po kterih sta bistvo Fraunhoferjevih črt spoznala.

Ti poskusi nas učijo, da imajo plini znamenito lastnost, da one žarke posrkajo ali absorbirajo, ki so taiste lomljivosti (ali enake barve), in ktere plin sam odpošilja, t. j.: da se v šaru svetle proge spremenijo v temne, ako gredó skozi žareč plin žarki od plamena, ki je dovolj svetel, da napravi sam zá-se nepretrgan spektrum. Napravi se na pr. najprej nepretrgan spektrum, kakor se je že gori omenilo. Med to svetlobo in prizmo se postavi plamen, navadno Bunsenov gorilnik, v katerem natrium gori. Na istem mestu, kjer bi natrijev plamen sam zá-se rumeno progo pokazal, se vidi črna proga. Tedaj posrka natrijev plamen rumene žarke bele svetlobe; za vse druge žarke je prozoren, le za iste ne, ki so enake lomljivosti, kakor oni, ktere sam odpošilja.

Ravno tista prikazen se vidi pri vsakem drugem poskusu, na pr. če se na mesto natrija litium rabi; tam kjer bi litijev plamen sam zá-se rudečo progo pokazal, nastane črna proga itd.

Po teh poskusih in njihovih rezultatih je bilo takoj mogoče sklepati, da nastajajo črte v šaru solnea in drugih zvezd najbrž po istih uzrokih, in lahko je tedaj spoznati, da je postala ravno spektralna analiza najvažnejši pripomoček k spoznavanju kemičnega in fizikaličnega bistva nebesnih teles. Ker je pa solnce med vsemi nebesnimi telesi za nas najvažnejše, in ker se dá ono gledé na druge prikazni najbolj opazovati, se je njegovo bistvo najprej preiskavalo.

Na podlagi teh preiskavanj si zamoremo solnce v obče tako-le misliti. Solnce obstoji iz trdega ali iz tekočega, na vsak način pa razbeljenega jedra. To jedro obdaja posebno ozračje ali solnčna atmosfera z nekoliko nižjo temperaturo. Ko bi le jedro samo bilo, bil bi solnčni spektrum nepretrgan; ko bi pa bila solnčna atmosfera sama, bi bil spektrum iz svetlih prog sestavljen. Gredó pa žarki razbeljenega jedra skozi žarečo atmosfero, posrka ona vse dotične žarke, in tako nastanejo v šaru temne črte ali šar tretje vrste.

Solnčna atmosfera obstoji iz treh delov, ki se dobro razločujejo. Prvi nad dve sto milj visoki del solneu najbližje ali spodnji sklad obstoji skoro iz vseh neločljivih plinov kovin in drugih nam na zemlji znanih tvarin v plinasti obliki, tedaj večjidel iz kovinskih parov. Primerjavale so se temne črte solnčnega spektra s plinovimi spektri in dokazalo se je, da se v tem delu solnčne atmosfere nahajajo na pr. vodorod (hydrogen), natrium, kalium, kalcium, magnesium, železo, baker, zlato itd. se vè da kot pari.

Da pa temne črte v solnčnem spektru tako nastajajo kakor se je omenilo, se lahko tako-le prepričamo: če pogledamo skozi šarovid ali spektroskop na solnce, vidimo navadni solnčni spektrum; pomaknemo sedaj spektroskop nekoliko čez solnčni rob, se vidi iz samih svetlih prog sestavljen spektrum, in sicer zato, ker sedaj razbeljenega jedra ni, v

spektroskop pa le svetloba od plinaste žareče atmosfere dohaja, po kateri spektrum druge vrste nastane.

Nad prvim skladom solnčne atmosfere leži drugi več kot dve tisoč milj visoki vodorodni sklad. Ta del solnčne atmosfere se zamore le opazovati, kedar solnce mrkne, in tu se vidi, kakor da bi bil solnčni krog z rudečim pasom obrobjen; zato se ta del tudi kromosfera imenuje. Da kromosfera večjidel iz vodoroda obstoji, nam kaže spektrum, v katerem se tri karakteristične svetle proge nahajajo. Razven teh se pa še v rumenem delu spektra vidi posebna proga, ki se z nobeno zemeljsko tvarino ne zлага; vzrok tej progi se ima menda v nekej tvarini iskati, ki se le na solnci nahaja in to tvarino imenujemo „helium“.

Kromosfera se neprestano in silno premikuje, in se včasih veliko tisoč milj nad navadno visokost povzdigne. To silno premikanje uzročujejo najbrž močni plinovi in parni vzbuki iz razbeljenega jedra, ki vodorod silno daleč pahnejo; tako se pokažejo plameni t. j. protuberance, ki pa navadno zopet tako hitro izginejo kakor nastanejo. Te protuberance pričajo, da se na solnci včasih tako strašni toki in vihre žarečih plinov nahajajo, da se najhujše vihre na zemlji njim še primerjati ne dajo.

Po premikanji solnčne atmosfere še nastajajo druge prikazni, in sicer solnčne lise in pege. Kako pa te prikazni nastajajo, se še ni določilo. Zöllner meni, da se napravljajo po nekakih žilindrovih tvorih na solnci; Secchi pa misli, da te prikazni nastajajo po tem, da se vodorod na enem kraji nakupiči in druge dele za seboj potegne, in tako na razbeljenem jedru votline nastanejo, ktere on pege imenuje. Da je Secchijeva misel bolj verjetna kot druge, nam kaže spektrum teh lis in peg, v katerem se svetle vodorodne črte kažejo, kar pa tudi Zöllnerjevi teoriji ravno ne nasprotuje.

Nasproti tem teorijam pa je francoski astronom Faye. On si že solnčnega jedra ne misli niti trdega niti tekočega, temveč meni, da je plinasto, in sicer izvaja to Faye iz tega, da bi se moralo jedro skozi votline, ki bi v atmosferi nastale, še bolj svetiti, in tedaj bi ne bile pege temne ampak svetle; le žareči plini dajejo manj svetlobe kakor razbeljene tekoče ali trde tvarine; solnčna atmosfera pa obstoji iz meglenih plastov trdih teles, in ako se ti nakupičijo, nastanejo prostori, skozi ktere se solnčno jedro vidi. To mnenje pa zopet drugi posebno angleški astronomi in Kirchhoff pobijajo, in težko se bode stvar kmalu dognala, osobito zaradi tega ne, ker še ni dokazano, kaka je temperatura in kakov je tlak na solnci, od kojega je spektrum odvisen. Zato nam spektralna analiza tudi sedaj še ne more na ta vprašanja odločno odgovoriti, temveč po sedanjem stališči se dá vsaka teh in enakih teorij zagovarjati.

Tretji del solnčne atmosfere ali zvanjani sklad obstoji menda iz vodoroda in nekterih drugih plinov. Kakovo je pa bistvo tega dela solnčne

atmosfere, se še dozda tudi ni moglo po spektralni analizi dokazati; samo sklepati je mogoče, da ima ta del veliko visokost, ne ve se še pa, kje da ima svoje meje. Ta del atmosfere se vidi, kedar sonce mrkne, kot žareč venec kromosfero objemajoč, in to prikazen imenujemo „korono“. O tej koroni vemo prvič, da ima svojo svetlobo, in drugič, da tudi, kakor na pr. planeti, solnčno svetlobo reflektuje. Da korona svetlobo reflektuje, se ve po tem, da je svetloba, kakor opazovanje uči, polarizovana; da pa ima svojo svetlobo, nam kaže njeni spektrum, v katerem se vodorodne črte nahajajo in še posebna zelena črta, ki se v spektru nobene druge zemeljske tvarine ne kaže. Najbolj se še ta črta zлага z neko črto, koja se vidi v spektru železa. Zaradi tega mislijo nekteri, da se v tem delu solnčne atmosfere železo v silni tenkosti kot železni par nahaja. Opazuje se ta črta pri vsakem solnčnem mrknjenji, in taisto še zasledujemo v najskrajnejših delih tretjega sklada solnčne atmosfere. Zanimivo je, da se ta zelena črta tudi kaže v spektru še drugih nebesnih prikaznij. Najverjetnejše je, da se v tem delu solnčne atmosfere nahaja v posebni tenkosti plin še neznane tvarine.

Dolgo časa niso mogli astronomi na solnci kisloroda zaslediti. A čudili so se temu, kako da bi kisloroda, ki se v takej obilnosti na zemlji nahaja, ne bilo na solnci, kjer vendar skoro vse tvarine, ki so na zemlji, nahajamo. Draper-ju se je posrečilo tudi to tvarino najti, in sicer po fotografiji solnčnega spektra. V njej vidimo namreč črte kislorodnega spektra, ktere pa niso temne ampak svetle. Po tem se mora sklepati, da je kislorod na solnci dosti bolj razžarjen, nego drugi plini in pari, in tudi bolj kakor solnčno jedro; kajti le takrat nastane pretrgan spektrum, če je posrkajoči plin nekoliko nižje temperature kot razbeljena trda ali tekoča tvarina; ako je pa plin višje temperature, postane progast spektrum.

Ko so astronomi po tej poti začeli spoznavati, iz kakih tvarin da obstoji sonce, so tudi druga nebesna telesa preiskavali. Ker so premičnice ali planeti telesa našega osolnčja in le svetijo v svetlobi, ktero od solnca dobivajo, nam kažejo v spektroskopu tudi le solnčni spektrum; Fraunhoferjeve črte se le tedaj spreminjajo, če mora reflektovana svetloba prodreti planetovo ozračje. Preiskavanje kaže, da imajo, kakor zemlja svoje ozračje, večjidel vsi planeti tudi svojo atmosfero. Mars ima z zemljo enako ozračje; Venera ima v svoji atmosferi vsaj vodo; Jupiter zraven drugih plinov tudi vodeni par, kakor Saturn; Saturnov obroč pa najbrž nima atmosfere. Neptuna in Urana obdaja enaka atmosfera, koja se pa še dosti ne pozna, ker je svetloba teh planetov premalo intenzivna. Luna nima atmosfere; kajti če njeno svetlobo preiskuješ, vidiš, da ima čisti solnčni spektrum; tako menda tudi trabantí ali lune drugih planetov nimajo atmosfere.

(Dalje pride.)

Jezikoslovne malenkosti.

1. Novoslov. nuta = goveja čreda.

V svojih izbornih leksikalnih doneskih natisnjenih v „Letopisu slov. Matice za leto 1879 str. 118—147“ piše o tej besedi Erjavec tó-le: „Nuta, f. goveja čreda, rinderherde. Kameno na Soči. Stara slovenščina ima: nuta f. die ochenherde in v ruskem Novem Gradu (Novgorod) se čita o nécih ulicah, imenovanih nutnaja ulica. Mikl. lex.“ Tako na str. 147. Najpreje mi je povedati, da nuta ni staroslovenska oblika, kajti niti Miklošič (Lex. palaeoslov. pg. 456) niti Vostokov (Slovarь cerk.-slavj. jazyka, I. 504) ne navajata dokazil iz staroslovenskih spomenikov *zav' žxoxiv*, ampak iz staroruskih ali tako imenovanih rusko-slovenskih. Že na drugem mestu sem se bil te besede dotekno¹ ne vedoč še, da jej je tudi v novejši slovenščini spomin ostal. Da bi mi bilo Erjavčevo sporočilo že takrat znano bilo, šel bi bil nekatere korake dalje nego sem, ker bi se bil mogel vsaj na én jugoslovanski jezik opreti, — a ker tega ondi nisem mogel, naj mi bode dovoljeno na tem mestu storiti.

Iz starejših in novejših knjig ne vem Erjavčevemu sporočilu drugega dodati od onega, kar sem zasledil v Jarnikovej knjigi Versuch eines Etymologikons der sloven. Mundart, Klagenfurt 1832. str. 77b, kjer stoji: „nutnja k der stier, auch bik.“ Drugi jugoslovanski jeziki ne poznajo te besede danes in je tudi v starejših njihovih spomenicih ni najti, kakor tudi slovanski jeziki zahodnega oddelka le po polabščini svedočijo, da jim izraz nekdaž ni bil neznan. O besedi samej pa učeni možjé še danes razno mislijo. Nekteri jo prisojajo severnoevropskim jezikom arjevropskega debla, dasi se je litvanščina besede iznebila, drugi germanščini in slovanščini, še drugi samo prvej (natančneje starej skandinavščini) in bi jo bila torej po slednjem nazoru slovanščina (prav za prav ruščina kakor pravijo) vzela na pòsodo. Najverjetnejše pak je, da je sicer obema lastna ali ni obema iz iste korenine nastala, tedaj se izraza le na videz ujemata, kar bodemo v naslednjem skušali pojasniti.

Kdor ima starorus. nuta za izposojeno blago, jo bode prišteval onim besedam, ktere so ruski Slovani dobili po Varjazih iz njihovega jezika, kateri je bil staroskandinavski, točneje starošvedski. In res nahajamo ondi naut govedo, kar je anglosaks. neát, stfriz. nát, stvn.,

¹ V recenziji Thomsenovega dela The relations between ancient Russia and Scandinavia, and the origin of the Russian state, Oxford and London 1877 (ali v nemškem prevodu L. Bornemanna: der Ursprung des russischen Staates, Gotha 1879), natisnjenj v Göttingische gelehrte Anzeigen, 1880 str. 513—539; naše stvari se dotika str. 534.

srvn. nōz iumentum in lokalno nvn. nofs (pl. nōfser). F e n s k i ali čudski rodovi so res po dokazu Ahlqvistovem in Thomsenovem svoj n a u t a = govedo dobili iz germanskega severja, a isto o Rusih trditi se mi ne zdi prav ali vsaj ne potrebno. Za tuje se smatra v ruskem nuta vzlasti zató, ker se jej nahaja koren v germanskih jezicih a v slovanskih enakega korena neki ni;¹ od kor. n u t namreč izvira naut (deblo nauta) isto tako kakor n. pr. got. niutan, anglsaks. neotan, stvn. niozan uti, frui in bi bilo po J. Grimmu (D. Gramm. II. 20) naut, neát, nōz = animal quo fruimur, tedaj nem. nutzvieh.

Ne zató ker slovanščina kor. nut nima, ampak ker ga tukaj sploh r a b i t i n e m o r e m o, se ná-nj ne oziramo dalje. Ako bi nam bilo ohranjeno s a m o rus. nuta, bi smeli vsaj misliti, da ruski u tudi staroslov. u v tej besedi odgovarja, ki bi tedaj tudi v tem jeziku glasila s e n u t a. Ali polabščina nam po oblikah n u n t u n g t. j. nąta čreda živine in n u n g t a r, nuntār t. j. nątar črednik, kravar² jasno svedoči, da je v staroslovenščini zgoli oblika *nąta mogoča, ktere naravni odziv v ruskem zopet drug biti ne more od onega, ki se je res ohranil t. j. nuta, kakor sudъ pa sądъ ali ruka pa rąka. Polabščina nam tedaj odločno brani imeti obliko n u t a za staroslovensko ali prav tako odločno jej prisoditi kakovo korenino, ki ne bi imela v sebi elementa, ki naravno staroslov. ą odgovarja. Zató pa *nąta ni v genetičneji zvezi s kor. nut in tudine z besedo naut, in ker je n u t a le ruski refleks staroslov. *nąta, ne more biti vzeta iz germanščine ali vsaj ne ponarejena po onih stvarih, katerim je ondi izvor kor. nut.

Marsikomu se utegne čudno zdeti, da bi besedi *nąta in naut, ki se v p o m e n u skladate in ste tudi v f o r m a c i j i tako enolični, ne bili povsem sorodni. Enaki primeri so sicer v jezicih precej redki ali vendar jih je, ki nam nudijo za naš slučaj povoljnih analogij in omenjam tú le gr. θεός in lat. deus, ki sta istega pomena in na videz istega izvira a ju je treba vendar etym. ločiti, ker lat. deus sicer kaže na kor. div (prim. stind. dēvá nom. dēvás) a ne tudi gr. θεός, kajti gr. θ tirja prvotni in staroind. dh, ako že o tem ne govorimo, da v tem slučaju staroind. ē ni gr. ε ampak ε ι.

Ni pa proti jezikovim pravilom, da se je mislilo na kor. n a m, gr. νεμ v νέμειν, νέμος, νομός, νομείν, stbaktr. nema in stfrank. nimid paša³

¹ Matzenauer Cizí slova ve slovanských řečech, v Brně 1870, str. 6.

² Aug. Schleicher Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache, St. Petersburg 1871, str. 73.

³ Prim. Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung XXI. 2; Fick Vgl. Wörterbuch der indogerm. Sprachen, II.² pg. 394; Pott Etymologische Forschungen, II.² oddelek 4. str. 193—199.

in je tedaj *naťa postalo iz n a m + t a ter nasproti naut gledé p o m e n a manje točno določeno in omejeno, označujoč čisto splošno živino, ki se na pašo goni. V novoslov. bi bili pričakovali n o t a (stsl. hrašťa nslov. hróšč, kašta-kóča, kať-kot, laķa-lóka, saķ-k-sok) ali precej splošno je zdaj n. pr. mûka cruciatus za moka iz maķa, grudi iz građb in posebno gosto v rezijanskem razrečji, kakor se tudi pri glagolih z obrazilom na (in kar je iz njih postalo) češče čuje nu nego no. Vendar se mi pa zdi, da imamo o k a m e n e l o organsko obliko še danes in sicer v lastnem imenu N o t a r, ki se ne redko okoli Loke na gorenjem Kranjskem nahaja in najbrže tudi drugod. Ker imamo Ž o l n i r j e v, Š o l a r j e v in celo Š l i b a r j e v bi morda bilo misliti in se je tudi mislilo pri N ó t a r j i h (tako se naglašá) na n o t a r j e ali b e l e ž n i k e in ne na analogijo z G o s a r j i, O v č a r j i ali K o z a r j i. Uzrok da zagovarjam Notarjem jezikovo domovinsko pravico je prvič tá, da govori domača analogija odločno zá-nje in nas tudi primerjanje sorodnih slovanskih imén uči, da so bile enake na pastirsko življenje oprte tvorine za o s o b n a imena posebno v čisli. Drugič pa in vzlasti, ker niti v N e m e c i h niti v I t a l i j a n i h, kakor sem se uveril, n i o s o b n i h i m e n, kterim bi bil služil n o t a r i u s za prototyp. Pri nas pak je stvar tuja in s stvarjo se je vrinola tudi beseda od enega imenovanih sosedov, kakor nam je došlo tudi k r š č a n s t v o o d d v e h s t r a n i j, iz Ogleja in Solnograda ter z njim obilica tujih besed, kterim je odmerjen prostor v naši latinsko-nemškej crkveni terminologiji. Tem pótem so se omogočili naši P a p e ž i, Š k o f j e, Š k o f i č i, D e j a k i (diaconus) . . . a n o t a r i u s ne spada mé-d-nje in je tudi drugače ostal za o s o b n o i m e n o s l o v j e čisto neploden in národu tuj ter je najmanje verjetno, da bi bili moji rojaki hribovci, prvotno pastirji par excellence, imeli pred stoletji sami in edini toliko školastično-birokratske naobraženosti, da jim je kakov notarius cuae, terrae ali le pabuli mogel biti za uzor ter povod osobnemu imenu. S kratka, naši N o t a r j i in lat. n o t a r i i s o s i t a k o m a l o s o r o d n i, kakor postavim gr. β ε ο τ ό ς in nemški b r o t ali stsl. v e l b l a d ŭ, v e l b a d ŭ (got. ulbandus) ter stsl. v e l i j b l a d ŭ in več drugega temu podobnega.

Še mi je opomniti, da n o v o s l o v. beseda neposrednje tudi govori za domači izvor r u s k. n u t a, kajti tuje je ali oboje ali niti to niti prvo. Ako bi se še moglo misliti, da je rus. „nuta“ vzeto iz skand. naut, je to za našo besedo n e m o g o č e, ker je mi gotovo iz Skandinavije nismo dobili ali je tudi n e v z e l i i z k t e r e g a k o l i g e r m a n s k i h n a r e č i j, ker ne bi iz nobene gori navedenih oblik moglo po jezikovih pravilih postati nuta ali nōta. Imejmo tedaj oboje kakor tudi polab. naťa, naťar ter staroslov. *naťa, *naťar prav tako za slovansko blago, kakor germ. nauta (od kor. nut) za besedo germanskega prajezika.

2. Novoslov. biležnik, bilježnik, beležnik = notarius.

Poprej smo pisali po ikavskem biležnik, v novejšem času pak smo začeli beležiti, spomnivši se da smo ekavci ali prav za prav, ker mislimo, da tiči v beležniku nekaj belega. V starih spomenicah, katerih pa nobeden ni staroslovenski v strogem smislu in tudi ne starejši od 14. stoletja, nam je sporočena oblika bĕlĕgъ¹, ktera se tudi v starej slovenščini ni mogla drugače glasiti. Doslednje je tedaj pisati ali beleg, kakor se je prav zdaj pri nas začelo ali bilig, kakor je n. pr. pisal Belostenev v svojem Gazophyl. lat.-illyr. II. 14, da o ijekavcih ne govorimo, katerim je v našem slučaju staroslov. ě v zategnenih zlogih ije v nezategnenih pa je. Ali pisava že v starejših srbskih listinah ni doslednja in se čita ondi poleg bĕlĕgъ tudi belĕgъ, belegъ in biligъ², dočim se danes v Srbih in Hrvatih piše biljeg, bilježiti, kakor se je po svedoštvu Mikaljinem³ pisalo tudi pred 200 leti in več.

Mene je v bĕlĕgъ vedno motil suff. ěgъ, ki je ozko v zvezi s suff. egъ in se oba, kakor sodim, prilepljata skoro brez izjeme le tujim deblom⁴ (ako se tu smé sploh govoriti o prilepljanji v navadnem smislu) ter sem že davno v svojih akademičnih predavanjih proglasil bĕlĕgъ za tujo besedo. Mislim sem najprej na magy. bélyeg, bilyeg, billog, bilig spomnivši se na nsl. beteg, betežen, malorus. betižnyj, ki je tudi iz istega jezika vzeto; ali nekaj iz zgodovinskih ozirov nekaj pa in posebno, ker tudi magy. bélyeg ni domač, ampak mu nekteri prisojajo, da je iz slovanščine vzet⁵, nisem smel na magyarsčino ali sploh fensčino (prim. postavim čerem. pĕle, pallá, pĕljá znamenje) več misliti. Že Boller⁶ pak prispodablja magy. bélyeg z mong. belke ali belge in tur. bilkū, bilgū = signum, indicium in bi

¹ V razpravici „o kresu“ sem se bil svoje navadi ž z ě latiniti zgolj zato izne-neveril, ker sem se bal, da ne bi tiskarna imela dosti tega znamenja; pisalo se mi je kesnje, da ga imajo v ozbilji in mi je torej mogoče prejšnje navadi zvest ostati.

² Gl. Daničić Rječnik iz književnih starina srpskih, u Biogradu 1863, I. 100.

³ Blago jezika slovinskoga; Dictionarium illyricum, Lavreti 1649, s. v.

⁴ Z nekoliko gotovostjo se more le bubrĕgъ, ako je v istini staroslov. *bābrĕgъ, izvajati iz domačega kor. bāb ter debla bābr z obrazilom ěgъ, kakor je to storil Matzenauer op. cit. str. 21 in v „Listy filol. a paedagogické“ VII. 21. Ali izpeljava ima marsikaj dvomljivega in ostane Miklošičevo mnenje prav verjetno, po katerem bi bilo „bubrĕgъ“ nastalo iz tur. böbrek. Prim. Mikl. Fremdwörter in d. slav. Sprachen str. 7, 8. Vsekako tuj je stslav. in srb. kovĕgъ(b), srb. čepĕg, čereg, sanseg, šiljeg ali ž. balega, kesega, štiljega in mnogo drugih.

⁵ Tako Miklošič v razpravi Die slavischen Elemente im Magyarischen, Wien 1871, str. 19.

⁶ Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften; phil.-hist. Classe, XIX. 265, Wien 1856.

torej sodilo našo in magy. besedo z vsemi fenskimimi pritikleji imeti za turško-mongolsko.¹ Moj tovariš Vilj. Tomaschek, izvrsten poznavalec teh jezikov, mi je bil tudi naravnost izrekel, da so vsi dotični fenski ali čudski izrazi tatarski, t. j. turško-mongolski, katerim edinim je prvotno lastna beseda in sicer v pomenu znak, znamenje in često tudi ureza, zarez in temu podobno. Tako ima po istem učenem khalkha-mong. belge (reci bälgä), bilik in iz turških narečij: uigur. belkū, pravilnejše bälgū, čagat. in osman. bilgū, jakut. bälä in čuvaško pallá iz ballá, ker je v čuv. nastal povesod *p* iz starejšega *b*. Vsem dotičnim turško-mongolskim besedam je lasten pomen znamenje, ali dokazano je tudi, da se je izcimil iz konkretnega pomena urezati, usekati po analogiji tur. bič rezati in bitik pisanje ali sūr sculperere in sūr pismo, pisanje.² Nekaj podobnega imamo tudi v novejših slovanskih jezikih v istej besedi in omenjam samo, da Mikalja (op. cit. pg. 14) tolmači bilježiti z ognjem žigati, notam inurere, kakor mu je tudi bilježen = ognjem žgan, stigmaticus, stigmosus, — slednje nekako v smislu Rimljanov, ki so sužnjem pregrešivšim se užigali žarečim železom početne črke njihove pregrehe na čelo in je zatō imenovali stigmosi ali literati. In baš v turških narečjih pomenja ista beseda tudi stigma in tedaj tudi to naše mnenje potrjuje.

Gledé stvari same pa, kolikor se je „pisanja“ dotika, komú bi ne prišlo v spomin poročilo časti vrednega meniha Hrabra, ki v svojem znanem spisu „o pismených“ o naših prednikih pravi: „Pržde ubo Slověne ne iměhā kŕnigŕ, nā čŕtami i rězami čtěhā i gataahā, pogany sašte.“ Čŕta in rěza ste tu isto, kar bělěgŕ in prav nič bi nas ne motilo, da je eno ali drugo ali oboje z njim zamenjeno, kajti smisel vsega stavka je samó, da poganski Slovani niso poznali glasovnega pisanja v današnjem smislu ali pač figurativno, po čŕtahŕ in rězahŕ ali, če hočete, po bělězěhŕ nastalo. Iz tega pa tudi sledí, da so za četki pisanja tako v sorodnih kakor v nesorodnih narodih često isti.³

Od navadnega pomena nekako odtegnola se je nslov. „beležen“, o kateri piše Erjavec (op. cit. pg. 133) tó-le: „Beležen-žni f. znamenje, zeichen, marke n. pr. na „obeljenih“ drevesih, ki jih je posekati. „Vidiš, ondě je beléžen.“ Vas Krn. Primeri staroslov. bělěgŕ m. das zeichen“.

¹ Tudi Matzenauer ima zdaj bělěgŕ za izposojen iz turškega. Gl. Listy filologicke a paedagogické, VII. 21, v Praze 1880.

² Prim. Vámbéry Etymol. Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen, Leipzig 1878, str. 202, 203; idem Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes, Leipzig 1879, str. 269, 270.

³ Natančnejše sem o tem pisal v knjigi „Einl. in die slav. Literaturgeschichte, str. 133—137“ in je ondí tudi navedena literatura o tem predmetu za vsakega, ki hoče globlje o stvari se poučiti.

Tú se je ljudska ali tako imenovana *etymologia arbitraria* polastila besede, želeč pojasniti jo po svoje, kar jej je bilo tem lažje, ker je imela v tem posebnem slučaju res s pojmom „bel“ opraviti. Podomačila je tem pótem tuji bělěgъ tako, kakor je n. pr. storila Drėnopolje iz Adrianopolis in množico drugih krajevnih imen, v katerih je gr. *πόλις* doslednje s „polje“ prevedeno. Zató bělěgъ ostane v korenu tuja beseda, naj jej tudi ogrnemo domače oblačilo ali vdahnemo domač pomén. S kratka pa: nslov. beležen je z bělěgъ ali v zvezi ali ni; ako je, ni domača, ako ni, nam je pa sploh ni jemati v poštev, ampak jo po etymologiji strogo ločiti od vseh sem spadajočih besed.

Ali utegne ta in oni poreči: Ti sam praviš, da bělěgъ sicer ni staroslov. beseda ali da jej je vendar že sled v 14. stoletji; ako je pa turška, bi jo mogli in smeli pričakovati še le po letu 1453em, kajti še le to leto so prihruli Turki v Evropo in toliko te je vendar zgodovinarja, da to veš. Ta zgodovinski čin mi je v spominu in tudi vem, da je ogromna večina turških besed še le vsled tega dogodka mogla prodreti v jezik bolgarski in srbski in poplaviti domače besedno blago ali motil bi se, ki bi mislil, da pred omenjenim časom ni prišlo nič turškega v slovanske jezike. Spomina vredno je že za naš slučaj, da je ohranila tudi čuvaščina spomin na besedo bělěgъ, kajti v Čuvaših nam je po dokazu Kunikovem¹ iskati potomce onih Bolgarov, ki so v petem stoletji kočevali ob Kami ter srednje Volgi (st. Rha in še danes od fens. ljudstev Raw imenovana) in so kasneje (678. leta) ustanovili samostojno državo bolgarsko v moesijskih (ali mysijskih) Slovenih, kateri so od njih dobili ime, in k večjemu dve ali tri kôpe besed, ktere so tedaj turškega proizvoda in v ktere utegne spadati tudi bolg. bělěg, po Bogorovu² le *signe*, *l'enseigne*, *le caractère*, *le stigmate*, *le cible*. Ali ni baš treba, da bi moral še le v Moesiji bělěgъ biti sporočen tem Slovenom po turških Bolgarih, ampak so najbrže slovanski rodovi seznanili se s to besedo že v svojej prvotnej domovini za Karpati. Kakor nas učí zgodovina, so imeli na severji za sosede fenske narode a na vzhodu so mejašila tudi nektera turška ljudstva z njimi, in kakor je Slovan rano vzel od Gota na jugu svoj velbądъ (got. ulbandu-s) in slednji od prvega svoj plinsjan (stsl. plesati), so lahko istim načinom dobili Slovani ali vsaj njihov severno-vzhodno-južni oddelek svoj bělěgъ (in po them. zlogu podobni bělъčugъ *anulus*) iz turških ust. Stvar sama bi enaka ostala, da imajo tudi najstarejši staroslovenski spomenici to besedo, ali jako bi jej koristilo, ako bi jo vsaj eden zahodnih slovanskih jezikov bil ohranil, česar mi pač ni mogoče ukrepiti in se bode tudi drugim javaljne posrečilo.

¹ Izvěstija al-Bekri o Rusi i Slavjanach, Peterb. 1878, str. 118—161.

² Bъlgarsko-frenski rěčnik, II. 25.

Ker smo pa že Gote imeli v spominu, si ne morem kaj, da ne bi tu navel, kar piše Jordanis ali bolje porok mu Cassiodorij o njihovih zakonih. On pravi: „Diceneus... ethicam eos erudiens, barbaricos mores compescuit; physicam tradens naturaliter propriis legibus vivere fecit, quas usque nunc conscriptas belagines (sic cod. Palat., belagiones cod. Ambros.) nuncupant“.¹ Nemški učenjaki in med njimi neumrlega spomina J. Grimm² mislijo na gotško koreniko temu izrazu, izvajajoč ga iz *binalagian in bi bili got. belagines to, kar nem. belege. Ta pomén je za dobo, v kateri je beseda nastala, prav malo verjeten in J. Grimm sam se tudi ne poteza posebno zá-nj. Ako pomislimo, da Jordanis to poroča o vzhodnih Gotih, ki so svoje dni bivali ob severnih bregovih Ponta in imeli za sosede na severji Slovane (Ante kakor je nekteri stari pisci imenujejo), na vzhodu pa (ako imajo nekteri sicer prav vešči zgodovinarji prav) med drugim rodove turškega kolena, — se menda ne bode nikomur zdelo pretirano, ako izrečemo mnenje, da so dobili Gotje svojo besedo, ki dela učenim dosta preglavice, iz istega ali podobnega vira kakor Slovani.

Gledé iz turščine vzetih besed pak sledí naravno, da nam je ločiti staroturške, bi rekel, od novoturških; sicer na izrazu ni toliko, da se le sporazumemo, kaj hočemo z njim zaznamovati in kdor ima v spominu, kar smo gori povedali, mu stvar ne more biti več nejasna. Marsikaj bi se dalo lažje določiti, da bi bil stari jezikov zaklad tako na razpolaganje, kakor je recimo staroindijsčina ali le staroslovensčina, a v Turciji je neprilichnost, da imajo toliko kakor nič starih spomenikov (najstarejši je iz l. 1069.) in nam torej o zgodovini njihovega jezika vedó učenjaki prav malo povedati. Vendar se pa po primerjalnem potu in vzlasti oziroma zgodovine naših jezikov pri posamezni besedi ne bode težko odločiti ali jej je izvornik v starejši ali novejši turščini.

Bélgъ smo torej v teh vrsticah v družbo izposojenih besed zapisali; ali je zarad tega naj ne rabimo več? Zakaj bi je ne? Prav v najnovejšem času smo se je tako oklenoli, da bi hodilo marsikom prav hudo, se od nje ločiti. In kaj bi morali vse pustiti, ako bi zametavali, kar nima čisto domačega lica! Brez tujih besed ni mogel do zdaj še nobén narod prebiti in menda mi ne bodemo prvi te zgodovinske resnice na laž postavili. Ali nekaj bi pač dobro bilo in koristno. Kedar imamo za isti pójem domačo in tujo besedo, ne puščajmo slednje vsaj preoblasti. Ako nam nudi ne le sedanji, ampak tudi stari jezik znamenije

¹ Jordanis De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis, ed. C. A. Closs, Stuttgartiae 1861, cap. XI., pg. 51.

² Geschichte d. deutschen Sprache, 3. Aufl., Leipzig 1868, str. 317.

in znakъ poleg bĕlĕgъ ter znamenati in znamenavati za *bĕlĕžiti (gl. Mikl. Lexicon s. v.) nam ceteris paribus menda ne bode dolgo misliti, komu pristoji prednost.

3. Osoja, ozoja = multum.

Marko Marulić (r. 1450., umrl 1524. l.) in nasledniki mu imajo za pójem mnogo redkokrat izraz osoja ali ozoja. Tako poje Marulić v svojej Juditi:

Mnoga bo ozoja ondi bihu tada,
kim ne biše broja, kola tere stada.¹

Ali Hektorović v Prikaz. života sv. Lovrinca:

Mene moćno tuge dave
cić bolesti moje glave,
ka mi daje trud osoja,
da ne mogu najt' pokoja.²

Daničić (v knjigi Poslovice, v Zagrebu 1871, str. 122) navaja (iz Dizionario italiano-latino-illyrico, opera del p. Art. Della Bella, in Venezia, 1728, Ragusa 1734) poslovice (l. cit. šte. 4525): „što je ozoja ozoja“ a se inače ne spušća v nobeno razlaganje besede osoja ali ozoja. Luko Zore (v razpravi Nešto o pjesmama M. Marulića Splječanina, u Dubrovniku 1876, str. 21) misli, da je bržčas turška in Leskien (Archiv f. slav. Philologie V. 82) pravi samo, da utegne satis pomenjati a da je drugače skrivnostna (rättselhaft). Kolikor je vsaj meni znano, je to vse, kar se je dozdej pisalo o njej. Skrivnostna je zares in dvomim, da se bode komu posrečilo jej tako do korena poseči, da bi se pokazala hrvatsko ali srbsko. Naj jo presojam in primerjam kakor jo hočem, nič analogičnega jej ne morem vspreediti. Sodim, da ni domača, ampak kljubu končnemu *a* vzeta iz italijanskega *assai* = mnogo. Ugovarjalo se menda ne bode, da ni navadno v isteji besedi naglašeni in nenaglašeni tuji *a* v *o* spreminjati, kajti samo naglašeni zategnjeni *a* je v slovanščini tudi *a*, nenaglašeni pak in naglašeni kratki *a* se spremeni v *o* (gl. Mikl. Vgl. Gramm. I.² 72). Tudi ni, da bi se pisava ozoja poleg osoja navajala proti izpeljavi; pisava upravní doslednja in se tedaj razven ozoja in osoja celó javlja ožoja in ošoja. Vsekako nenavaden pa je parasitni končni *a*, kakor rad se sicer v besednej sredini vtika: kontenat, punat, veras iz contento, punto, verso. Na primere kakor oda vsiuh, oba tu meu in podobno se nam ni sklicovati, ker bi z njimi za naš slučaj ničesa ne pridobili. Bolje ugaja primer: kad je njija (m. njih) paša domamio,

¹ Stari pisci hrvatski; na sviet izdaje jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti, I. 12.

² Stari pisci hrv. VI. 95. Pod črto stoji opazka, da „se može čitati i ozoja, ožoja ošoja.“

koji iz Jukićevega Bos. prijatelja (I. 39) navaja Zima v knjigi *Figure u našem nár. pjesničtvu*, str. 203. — Ali večasi nahajamo v starejših pisateljih *e* na istem mestu: vime (Stari pisci II. 15), domome (ibid. 510) in ne bilo bi nemogoče, da se je vsled analogije nekdanj govorilo tudi *osoje*, ali se kasneje iz ktereга uzroka koli sprevrglo v *osoja*. Naj si pa je kakor koli, končni *a* nas ne more preveč motiti in je v tem slučaju prav tako epenthetičen kakor *e*, ki je nekdanj utegnel stati na njegovem mestu. Vse drugo se popolnoma sklada in ni prezreti, da se *osoja* nahaja edino le v spisih primorskih pisateljev, t. j. onih, ki so bili z italijanskim življenjem v najožje dotiki, kakor danes tudi beseda razven v nekterih redkih krajih po Dalmaciji nikjer ni več znana in tudi poprej ni bila.

Po sporočilu prijatelja mi Mat. Valjavca se v kajkavskih knjigah naleti sicer redko na neki prilog ozojen, — ali že pomén sam ga loči od naše besede ravno tako, kakor *osoje* (sr. sp. in navadna oblika), *osoja* (Belost.) ali *osoj* (Mikalja) in ga tedaj ne jemljemo v poštev.

Osoja torej pomenja mnogo in je vzeta iz italij. assai smo rekli. Poslovice „što je osoja osoja“ je nalik „što je bolje bolje“ in je oboje skrajšano iz „što je ozoja je ozoja“ in „što je bolje je bolje“ kakor se pravi „što je lijepo mučno je“ (prim. Daničićeve Poslovice str. 122). Kakor tedaj velimo „kar je preveč je preveč“ ali „kar je prav je prav“ ali uprav Nemeec „was viel ist ist viel“ tako se tudi pravi „što je osoja osoja je“ ali „što je osoja osoja“.

G. Krek.

Zgodovinske črtice

o nekdanji provinciji Windischgraz.

Priobčuje Davorin Trstenjak.

III.

Provincija Windischgraz lastnina grofov Andechsov od leta 1120—1251.

Dognano je, da je provincija Windischgraz v starejših časih bila del korotanskega vojvodstva, in torej lastnina koroških vojvodov. Kot lastnino koroške vojvodske familije je to okrožje spoznal bistrourni Czörnig (Görz, str. 296), in tudi dobro izurjeni poznavatelj štajerske lokalne zgodovine Felicetti von Liebenfels (Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsqu. 9. Jahrg. str. 54 seq. 10. Jahrg. 115 seq.) je prepričalno v svojih spisih dokazal, da so koroški vojvodje prej, nego je

prišla ta pokrajina pod štajersko vojvodstvo, imeli v njej deželno-gospodsko oblast, samo določeno še ni, je-li provincija Windischgraz bila samostojna župa, ali pa je spadala pod „comitatus Junota“ — pod junsko županijo.

A od leta 1173. nahajamo slovenjegraško okrožje gotovo v posestvu grofov Andechsov. Kako so ti prišli do te lastnine? Že marljivi preiskovalec deželne zgodovine koroške in štajerske dr. Tangl je mislil, da se je to zgodilo po dedovanji (glej Mitth. des hist. Vereins für Steier. 12. Heft str. 149), in ni se zmotil. Koroški vojvoda Engelbert iz rodovine Sponheim — lavantske je imel hčer z imenom Richardis; ta se je omožila s Poppom I. „markgrofom“ isterskim, in mu to provincijo, skupino imenj (Gütergruppe) prinesla za doto. Poppo in Richardis sta imela hčer Sofijo, katero si je vzel za soprogo Berthold II. (ne I. kakor Tangl poroča) grof z Andechsa*.

V Monument. Boic. (10, 18—9) se v listini od leta 1122. ta Sofija imenuje Bertholdova žena: „Comes Bertholdus praesente uxore sua Sophia et filiis suis Poppone et Bertholdo“.

Pod Bertholdom III. se je ta rodbina mogočno razvila, on je posedoval posestva sorodnikov svojih na Bavarskem (Neuberg, Schaerding, Wimberg), ob Innu in Donavi (Asbach, Reichersperg, Wormbach), in v Karantaniji materino dedovino. O tem pričajo listine iz leta 1173., po katerih „Marchio Pertoldus“ vsako leto daruje iz svojih posestev „in Windisekingraetz“ Zajeklostru dva mernika zrnja, in 10 pintov bražke (Malz); dalje je dal istega leta omenjenemu samostanu privilegij, da mu ni treba plačevati mitnine (Zoll) in davkov „in Windisekingratz“. Listine so zapisane v Steir. Urkundenbuch I. 706—707.

Berthold III. si je za državo in cesarja velike zasluge pridobil; cesar mu je dal Istrijo za „reichslehen“, in tako je dobil vladarstvo črez deželo, v kateri so bili vladarji že predniki njegove matere.

Upliv očetovih zaslug je Bertholdu IV. pridobil naslov: vojvoda dalmatinski in hrvatski (1180), a namesto tega pa je od leta 1195. izključljivo le rabil naslov: „Dux Maranie, Meranie, to je vojvoda morski, primorski. Berthold IV. je potrdil pravice, ktere je njegov oče Zajeklostru podelil. Jaz priložim v izviru to listino, ker je marsikteremu celo neznana, drugim pa samo po sodržaji. Ta „Marchio Istrie Pertoldus“ je tudi

* S svojo sorodnostjo s koroškimi vojvodi so se Andechsi radi ponašali in jo v listinah omenjali. Tako se „Perhtoldus (III.) comes de Andechse“ v listini iz leta 1149. imenuje „cognatus“ koroškega vojvode Henrika, (Urkundb. des Herzogth. Steierm., I, 343—4.) Vojvoda Henrik V. je bil vnuk markgrof-Poppovega (II.) svaka — Engelberta vojvode koroškega.

nadlegoval Bertholda archidiakona savinske doline, kar se še bode v enem poznejših člankov posebej omenilo. Tudi listino, ki se te dogodbe tiče, izvirno priložim, ker je ta listina najstarejša, v kateri se omenja: „ecclesia sancti Pangratii de Gratz“, zdanja starotrška farna cerkev.

Mejni grof Berthold je tudi leta 1196. v Strassburgu na Koroškem v pričo in soglasjem svojega sina Ottona in svojih ministerjalov sklenol s krškim škofom pogodbo glede medzakonov med ministerjalci škofovimi in svojimi na Koroškem, Kranjskem in v Slovenjem Gradci. (Listine tiskane v Archiv für österr. Geschichtsquellen, 12, 77—9.)

Med njegovimi nasledniki je za Slovenji Gradec posebno znamenit mejni grof Henrik IV. Njega dolžijo, da se je udeležil ubojstva nemškega kralja Filipa, a novejši zgodovinopisci ga hočejo tega madeža oprati (glej Winkelmann, Philipp von Schwaben, v Jahrbücher der deutsch. Gesch. 466—8, 540—1). Kralj Otto je Henrika z Andechs v Augsburgu 6. januarja 1209. obsodil, iz države izobčil, in mu vzel vsa dostojanstva, fevde in lastnine.

„Otto a Bavaria in Alamaniam (veniens) ibique in epiphania Domini apud Augustam colloquium habens, Ottonem palatinum in Wivilinsbach,* nec non markionem de Andechs, lege Bawarica sententialiter propter occisum Philippum proscrispsit, eosque dignitatibus, beneficiis ac prediorum suorum redditibus sine spe recuperationis judicialiter privavit, dignitates eorum in alios transferens, aliisque beneficia concedens, redditibus prediorum heredibus eorum delegatis“. — (Ottonis Frisig. Continuat Sanblas. in M. G. S. S. 20, 332).

Henrik odide meseca sušca 1209. iz dežele, in sicer naravnost v Rim, menda zaradi tega, da se očisti. Iz Rima se je podal na Ogersko k svoji sestri kraljici ogerskej.¹ Zdaj se je njegova stvar na boljše zasukala. Otto VII. mu daruje vse njegove lastnine na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, in tudi avstrijski vojvoda mu postane pokrovitelj. V Annal. Schefflar. (M. G. S. S. 338.) stoji: *Henricus marchio Ystrie favente duce Bawarie Ludewico repatriavit*. Leta 1223. ga nahajamo na svojem posestvu Rifenstein (Blagovna, Reifenstein v

* Kakor Fragmentum apud Urstisium, Tom. II, Otto de s. Blasio, Cap. 50. in Arnoldus Lubecensis, Lib. VII., Cap. 14. poročajo, je Otto z Wittelsbacha, bavarski „Pfalzgraf“ brez vsega dovoljenja v hišo Filipovo stopil, in mu meč skoz truplo porinol.

¹ Bila je omožena z ogerskim kraljevičem Andrejem, pozneje kraljem. Ko je kralj Emerich imel svojega sina ujetega, je njegovo ženo iz dežele prognal „uxorem eius filiam Perhtoldi ducis Meranie“ (glej Fessler, Gesch. von Ungarn, bearbeitet von Klein I, 301). Necrolog. Diess. opazi: *Gertrudis regina obiit ab hominibus illius terre interfecta, quam pro Christo credimus passam, quam inter principes constat fuisse frugalissimam*.

Njena sestra je bila sv. Hedvika, „ducissa Zlesie“, kakor jo Necrolog. Diess. imenuje.

fari sv. Jurja pod Rifnikom), kjer je napravil neko darilno pismo, ki se naj bere v Monum. Boic. 8, 170—1. Ko se je naš Meranec zopet Hohenstaufovcem priklenol, so ga takoj na cesarskem dvoru imeli za nedolžnega, in mi ga že leta 1220. najdemo v družbi cesarja Friderika na laški zemlji. Da je tudi z avstrijskim vojvodom Leopoldom v prijaznosti živel, pričuje mnogo listin. On je crkvam in samostanom dosti dobrega storil. Umrle je 18. julija 1228. „in Graza“.

Diessenski necrologium opazi: Anno incarnationis dominice 1228. 15. Kalend. Augusti Heinricus felicis recordacionis, marchio Istrie, filius ducis Meranie Bertholdi, die ista jussa carnis exsolvit. (Monum. Germ. S. S. 17, 343.) Poznejši rokopis še ima pridevek: „sepultus in capitolio“ Gen. Diess. V. imenuje mesto njegove smrti: Graza, in Monum. Boic. še imajo pridevek: „obiit Grazze“.

Aventin je mislil pri tem imenu na Grassau pri Chiemsee-u, a to gotovo ni drugo mesto, nego Gradec, ki je bil njegovo rodbinsko posestvo, in „capitolium“, kjer je pokopan, je cerkev sv. Pankraca na gradu, še zdaj farna cerkev starotrške (graške — slovenje-graške) fare. Njegova žena Sofija je po smrti svojega moža stopila v samostan admontski in tam leta 1256. umrla. „Sophia ex marchionissa Istriae monacha nostra congregationis obiit 11. Kalend. Febr. (glej Pez. S. S. rerum Austriae. 2, 200). Bila je hči grofa Alberta Weichselburškega (višnjegorskega).

Po Henrikovi smrti je podedoval dedovinska imetja grofov Andechssov v slovenje-graškej provinciji njegov brat Berthold V. l. 1206. stolni prošt v Bambergu, potem višji škof v Koloči, ban hrvatske Slavonije in Dalmacije, vojvoda sedmograški, grof bački in bodroški in od leta 1218—1251 patrijarh oglejski, ki je slovenj-graško provincijo oglejskemu patrijarštvu sporočil. Kterega leta je pa ona postala lastnina grofov z Andehsa, se ne dá na tanko določiti. Berthold II., ki je to imovinsko skupino po svoji ženi za doto dobil, je umrl leta 1151. Leta 1122. pa je že bil gotovo oženjen, kakor smo se iz gori navedene listine prepričali. Gotovo so najmanje sto in trideset let grofi z Andehsa bili lastniki gradú, mesta in okrožja slovenj-graškega*.

* Imovinska skupina Andechsčanov v provinciji Windischgraz je obsegala grajščine: starotrško, vodriško (Wiederdriess), gradiško, gallenhofsko, feldenhofsko, legenško (Lechen), mislinjsko, rottenturnsko, valdeško (Waldeck), buhenštajnsko itd.

Te grajščine so že grofi Andehsi in pozneje patrijarhi oglejski dajali kot praedia beneficiaria et fiduciaria (Lehengüter) drugim plemičem. „Alker senior et junior de Waldek“ se najde kot vasall Bertholda IV. (Monum. B. IV, 70.).

H koncu tega članka naj sledite že gori omenjeni listini. Glasite se: Pertoldus, Dux Dalmatiae, confirmat beneficia, a suo parente in Cartusiam Seitzensem collata. Ex archivo Seitzensi.¹

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis.

Ego Pertoldus, Dei Gratia Dux Dalmatiae et Marchio Istriae, per praesens scriptum praesentibus et futuris insinuo, et sigilli mei impressione ratum facio et confirmo id, quod pater meus Marchio Pertoldus pro salute animae suae omniumque praedecessorum ac successorum suorum obtulit Deo et beatae Mariae et fratribus Ordinis Cartusiensis in Valle S. Joannis Deo servientibus. Est autem hoc. In Windiskingratz dedit praedictis fratribus singulis annis duos modios de frumento et decem mensuras de Bracio. Dedit etiam de omnibus rebus nostris propriis, quas ibi vendemus, aut etiam ememus, quod nullus praesumat a nobis teloneum exigere, aut si quid per viam eundo seu rediundo duxerimus, nec tributum dare, nec exactionem aliquam exigere, aut violentiam inferre quisque audeat. Simili tenore dedit quoque nobis, ne quis teloneum aut tributum in foro suo Stein a nobis accipiat.

Siquis autem hanc nostram potestivam traditionem infringere praesumpserit, sciat se nos graviter offensisse, et ob hoc gratiam nostram perdidisse. Huius rei testes sunt hi: Engilbert de Wrisperch, Pertoldus de Ufildorf, Witego de Libegilberch,² Wernherus Pincerna, Bernardus de Funsingen, Traiboto de Andesh, Cunradus de Kirichem, Otto de Welfisberch.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Anno dominicae Incarnationis MCLXXIII. Indictione VII. quinto die mensis Januarii in Castro de Obremburg.³

Nos quidem Volricus Dei gratia Sanctae Aquilejensis Ecclesie Patriarcha Apostolice Sedis Legatus, de controversia, quam dilectus Frater Noster Richerus Beleniensis Abbas pro ecclesia S. Pangratii de Gratz more antecessoris sui cum Pertoldo Saunensi Archidiacono habebat, diligenter cognovimus. Que utique talis erat: dicebat enim Abbas, quod praedicta Ecclesia sibi de jure foret expedita, et quod idem Archidiaconus XIII. sibi marcas dare teneretur, et insuper officii sui periculum incurrare deberet, et hoc ideo, quod ea, quae inter antecessorem ipsius et eundem Archidiaconum prius statueramus, et in scriptis redegimus, minime observaverat. Archidiaconus vero dicebat: quod tum ex persecutione quam a Marchione Istriae nomine Pertoldo, et ab aliis sustinebat, tum etiam ex nimia paupertate predicta complere nequiverat, et misericordiam petebat. Nos igitur securitate pro interpositione fidei ab ipsis recepta, ita quod mandatis nostris in hac parte absolute obedirent, eandem controversiam consilio Fratrum nostrorum sic decidimus.

Praefato siquidem Archidiacono, Ecclesiam S. Pangratii ab Abbate investiri fecimus eo tenore, ut ipse suprascriptas Marcas argenti nomine census annatim in Purificatione Beate Marie Abbati et eius Monasterio persolvat. Archidiaconus vero postea eandem Ecclesiam Abbati refutavit, ita ut si debitum censum statuto tempore Monasterio eius non persolverit ipsa Ecclesia sit Abbati expedita et eam cui voluerit absque omni contradictione committat. Pro subtetis etiam Marchis Abbati vadiari fecimus pro quibus Piligrinus Civitatensis Prepositus fideijussor est constitutus, ita ut si usque ad proximam dominicam qua cantabitur Reminiscere sibi persolute non fuerint ipse Prepositus in bonis suis auctoritate nostra pignoret. Ad haec Archidiaconus in

¹ Glej: Pez, Codex diplom. Tom. V. pars II. pag. 64. Sign. 108.

² Pravilneše berilo: Lilenginberch. Ti plemiči so imeli na Štajerskem: Lilienberg, zdaj z Velenjem združeno, Ostrovico in Heggenberg. Ta rodbina je že izumrla, slednjega Jobsta Lilgenberga zasledim pri obsedavanji Dunaja 1529.

³ Gornji grad v gornji savinski dolini.

manu nostra sub fidei Sacramento promisit, quod omnia que ab eadem Ecclesia alienavit usque ad proximum festum S. Johannis Baptiste expediet, et eidem Ecclesie restituat. Quod si non fecerit tam de violatione fidei, quam de dilapilatione Ecclesie reus teneatur et judicetur. In his autem severitate juris det . . . mus ut senectuti et necessitati Archidiaconi consuleremus. Quod ut verius credatur, et firmiter observetur, hanc paginam inde conscribi et sigillo nostro insigniri fecimus.

Interfuerunt Fratres nostri Gerardus Concordiensis Episcopus, prefatus Prep. Leonardus Concordien. Canonicus, Henricus Plebanus S. Michaelis de jure, Comes Henricus Hartenburg, Werianus de Hoenk Volricus de Plavin.

Ego Romulus Aquil. Magister Scholarum, et domini Patriarche Notarius, mandato ipsius scripsi sigilavi et dedi.

(Ex Tabulario Eccles. Aquilejensis.)

Številka devet.

„Prosim Vas, gospod učitelj, ostanite danes v svoji sobi in ne hodite k nam h kosilu! Saj veste: trinajst bi nas bilo. Storite mi to ljubav.“

S temi besedami nagovori grofica uljudno in ljubeznjivo hišnega učitelja, vendar pa tako odločno, da ni bilo mogoče ugovarjati. Kdo bi se pa tudi zamogel taki ljubeznjivosti ustavljati!

„Kakor Vam drago, milostljiva gospa!“ odvrne ponižno učitelj. „Iz srca rad Vam storim to ljubav.“

Razgovor je bil končan. Grofica prijazno pokima, učitelj pa naredi velikanski poklon in odide.

Osamljen sedi učitelj v svoji sobi in premišljuje: „Trinajst bi nas bilo. Eden je preveč, kajti trinajsti bi moral letos umreti. Tej vraži ljudje verujejo, in jaz jim moram pritrditi in od mize iti. Kdo bo pa odstopil drugi nego učitelj, ki je prav nepotreben pri kosilu!“

Strežaj prinese jedi in škodoželjno po strani ogleduje učitelja, češ, prav mu je, temu ošabnežu, ki misli, da je kaj več, kakor smo mi, ker z gospodo je.

Ubogi učitelj! Prav danes se je moralo to naključiti, ko je učiteljica godbe iz bližnjega trga s sabo pripeljala svojo mlajšo sestrico, krasno devo, katero je učitelj za Boga rad videl. Celo jutro se je veselil in ugibal, kako se bo pri mizi vedel, da bi bil njej všeč. Ker bode ona gotovo pri mizi gori pri hišni gospej sedela, menil je učitelj, da bode najboljše, če bi on čeprav dol pri vratih sedeč vendar njih razgovor poslušal, prilično sam kaj povedal in tako včasih ujel kak pogled iz njenih očíj. Ali ta nesrečna številka trinajst in njena skrivnostna moč mu je ves načrt porušila. Vsa osoda je sovražna učitelju, zdaj ga pa še številke preganjajo, in vendar hoče številkam posvetiti trud celega življenja.

Čmeren vstane od mize in stopi k oknu. Sneg je naletaval, vrabiči so na okno kluvali želé si gorkega zatišja. Ali učitelj je bil danes malomaren opazovalec natórnih prikaznij. V duhu gleda njo, ki sedaj ljubko kramlja z drugimi gospodi, in kamor obrne revež po polji svoj pogled, povsod vidi ono strašno številko, katero mu razvnetá domišljija riše po sneženi odeji gori do roba karavanskega gorovja. „Da, Pythagoras je bil pravi mož;“ mislil si je, „on je poznal vse skrivnosti števil in jim je odločil primerno mesto. Današnji dan pa le številka trinajst in njena čarobna moč sluje. Sedmerko še nekoliko číslajo, trojko in dvojko poznajo le dijaki, devetko pa skoro le naše slovensko ljudstvo v svojih prislovciah in rekih, n. pr. Dober glas seže v deveto vas. Ako pride huda toča, pravijo, da je devet far pobila, in če kje sluje lepo dekle, vsi govorijo, da tako zalega dekleta devet far ne premore. In kdo ne pozna naše devete dežele, in narodne pesni, kjer se poje:

Imata devet belih gradov,
Devet gradov, devet hčérá.

Ali:

Jaz bom gost'vala devet hčérá.
Bog vas obvari devet sestrá.

Ker že naše ljudstvo številko devet tako čísla, naj se še tudi pové, da ima devetka lastnostij, ki jih sam Pythagoras poznal ni, in da ima slovenski narod celó prav, ako številko devet bolj čísla in ceni, kakor meni neljubo trinajstko, ki mi je danes moj načrt porušila in vse veselje skvarila; zatorej mi naj bode ona odslej deveta briga.⁴

Na to se vsede in spiše sledeče opazke o številki „devet“.

a) Če se številka 9 s katero koli številko pomnoži, je svota številk v tem produktu zopet 9. Na pr.

$$\begin{aligned} 9 \cdot 2 &= 18, & 1 + 8 &= 9, \\ 9 \cdot 3 &= 27, & 2 + 7 &= 9, \\ 9 \cdot 5 &= 45, & 4 + 5 &= 9, \\ 9 \cdot 7 &= 63, & 6 + 3 &= 9, \text{ itd.} \end{aligned}$$

Če se pa 9 pomnoži s katerim koli številom, je svota številk v produktu 9 ali 2krat 9 ali 3krat 9 itd.; tako da, če se številke prve svote seštejejo, dobimo zopet 9. Na pr.

$$\begin{aligned} 9 \cdot 35 &= 315, & 3 + 1 + 5 &= 9, \\ 9 \cdot 53 &= 477, & 4 + 7 + 7 &= 18, & 1 + 8 &= 9, \\ 9 \cdot 235 &= 2115, & 2 + 1 + 1 + 5 &= 9, \\ 9 \cdot 532 &= 4788, & 4 + 7 + 8 + 8 &= 27, & 2 + 7 &= 9. \end{aligned}$$

b) Če se katero koli število obstoječe iz več številk narobe zapiše tako, da številke v novem številu ravno narobe sledijo, in se manjše število od večjega odšteje, je ostanek 9 ali 2krat 9 ali 3krat itd. Na pr.:

$$76 - 67 = 9,$$

$$81 - 18 = 63 = 7 \cdot 9,$$

$$432 - 234 = 198 = 22 \cdot 9,$$

$$1921 - 1291 = 630 = 30 \cdot 9, \text{ itd.}$$

Ta posebnost tudi ostane, če se taka števila s 13 pomnožijo in manjše od večje odšteje, kajti ostanek je 9. ali $2 \cdot 9$ itd.

$$24 \cdot 13 = 312$$

$$42 \cdot 13 = 546 \quad 546 - 312 = 234 = 26 \cdot 9 \text{ itd.}$$

Ravno isto lastnost imajo potence ali vzmoži takih števil. Na pr.:
 $12^2 = 144, 21^2 = 441, 441 - 144 = 297 = 33 \cdot 9,$
 $12^3 = 1728, 21^3 = 9261, 9261 - 1728 = 7533 = 837 \cdot 9 \text{ itd.}$

Pa ne samo številka 9, temveč tudi druge imajo posebne lastnosti, izmed katerih pa danes samo eno omenim. Na pr. če število 37 s 3 ali z $2 \cdot 3 = 6$, ali s $3 \cdot 3 = 9$ itd. do $9 \cdot 3 = 27$ pomnožimo, dobimo število obstoječe iz treh enakih števil. Svota teh števil daje število, s katerim se je 37 pomnožilo. Na pr.:

$$37 \cdot 3 = 111, 1 + 1 + 1 = 3,$$

$$37 \cdot 6 = 222, 2 + 2 + 2 = 6,$$

$$37 \cdot 18 = 666, 6 + 6 + 6 = 18,$$

$$37 \cdot 27 = 999, 9 + 9 + 9 = 27.$$

B. B.

Slovstvo: Došel nam je *Jezičnika XVIII.* letnik, ki nam podaja tri slovstvene razprave: A) Jernej Kopitar, B) Matija Čop, C) Dr. France Prešern. S tem letnikom si je marljivi naš pisatelj g. J. Marn zopet lepo zaslugo pridobil za natančnejše spoznavanje našega slovstva.

Ljubljanski Zvon, leposloven in znanstven list, kterega izdajajo: Jos. Jurčič, Janko Kersnik, Fr. Levce, dr. Ivan Tavčar. Odgovorni urednik mu je: Dr. Ivan Tavčar. V Ljubljani 1881. Lj. Zvon izhaja v zvezkih 4 pole obsežnih po enkrat na mesec in velja za celo leto 4 gld. Prvi zvezek nam podaja mnogo raznovrstnega leposlovnega kakor znanstvenega berila.

Slovenski Pravniki izdaje in ureduje dr. Alf. Moschè ter izhaja vsak mesec na 2 polah in velja za celo leto 4 gld. V Ljubljani 1881. Slov. Pravniki se bodo le s pravoslovjem pečal in vabi vse iste na delovanje, kojim je širjenje tega znanstva na srci. Osnovanje takega lista je bila Slovincem nujna potreba.

Listnica uredništva: V 1. štev. omenjeni *rokopis* je že *facsimilovan* in se pridene v 3. štev. razpravi, ktero je spisal prof. dr. G. Krek.

Listnica opravištva: Vse one, kteri so prejeli prvi snopič našega lista, a se nikakor ne mislijo na-nj naročiti, *uljudno* prosimo, naj nam *blagovolijo snopič nazaj poslati*, če bi ga bili tudi že prerezali, kajti prvi nam je tako pošel, da bi bili *sicer prisiljeni drugi natis napraviti*. — P. n. naročnike prosimo, da naj na pošti prej po listu poprašajo, nego ga reklamujejo.

Popravek: Na str. 63. se naj blagovoli popraviti beseda *brat*; Berthold namreč ni bil brat koroškega vojvode, temveč *stric* vojvodove žene Neže.

Izdaja, založuje in tiska tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci.

Odgovorni urednik: Dr. Jakob Sket.